

Eyyûbîlerin Hizmetindeki Hârizmşahların Filistin Bölgesindeki Faaliyetleri

The Activities of the Khwarazmians in the Service of the Ayyubids in the Palestine Region

Amber KARATAŞ¹, Abdulkерim ÖNER²

Yüksek Lisans Öğrencisi, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi Anabilim Dalı, Dicle, Türkiye

Master's Student, Dicle University, Institute of Social Sciences, Department of Islamic History, Dicle, Türkiye

Doç. Dr., Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi Anabilim Dalı, Dicle, Türkiye
Assoc. Prof. Dr., Dicle University, Institute of Social Sciences, Department of Islamic History, Dicle, Türkiye

a.karatas21@hotmail.com

<https://orcid.org/0009-0006-7569-2437>

akerimoner@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9643-1603>

<https://ror.org/0257dtg16>

Atıf / Citation: Karataş, Amber – Öner, Abdulkерim. "Eyyûbîlerin Hizmetindeki Hârizmşahların Filistin Bölgesindeki Faaliyetleri." *Bitlis İlahiyat Dergisi* 14 (Aralık, 2025), 88-106.

ÖZET

Geliş Tarihi: 31.10.2025
Kabul Tarihi: 09.12.2025
Yayın Tarihi: 15.12.2025

Celâleddin'in ölümünden sonra kendisine tâbi olan Hârizmşah birlikleri bir süre dağınık halde yaşamlarını sürdürmüş daha sonra farklı devletlerin himayesine girmişlerdir. Bu devletlerden biri de Eyyûbîlerdir. Mısır'da hakimiyetini sağlamlaştıran Salih Eyyûb, kendisine tabi olan Hârizmşahları Filistin'e çağırmıştır. Kudüs'ün Haçlılarından alınmasında Hârizmşahların önemli katkıları olmuştur. Şam Eyyûbîleri ile Frank ittifakına karşı Mısır Eyyûbîlerin yanında yer alarak savaşın Eyyûbîlerin lehine sonuçlanmasında önemli katkılarda olmuştur. Bu çalışma, Eyyûbîlerin hizmetindeki Hârizmşahlar'ın Filistin'deki faaliyetlerini belirlemeyi hedeflemiştir. Mısır Eyyûbîleri ile ittifak kurmaları, Filistin'e çağrılmaları, Kudüs'ün geri alınması ve II. Gazze Savaşındaki rolleri tespit edilmiştir. Araştırma, Hârizmşahların Filistin'deki faaliyetleri ile sınırlandırılmıştır. Konuyla alakalı literatür taraması yapıldıktan sonra elde edilen veriler tümden gelişimsel bir yöntemle derlenmiştir. Toplanan rivayetler tetkik edilmiş, olaylar neden sonuç ilişkisi çerçevesinde değerlendirilmiş ve veri analizi metoduyla sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır. Hârizmşahların Eyyûbîlerin hizmetine girdikten sonra önemli başarılar elde ettikleri özellikle Mısır Eyyûbîlerin bölgede güçlenmesinde aktif rol oynadıklarının yanında zaman zaman olumsuz yönlerinin de olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler:

İslam Tarihi, Eyyûbîler,
Hârizmşahlar, Haçlılar, Filistin

ABSTRACT

Date of Submission: 31.10.2025
Date of Acceptance: 09.12.2025
Date of Publication: 15.12.2025

After Celaleddin's death, the Khwarezmian army, loyal to him, lived in turmoil for a while, then came under the protection of different states. One of these states was the Ayyubids. Having consolidated his rule in Egypt, Salih Eyyûb summoned the Khwarazm Shahs, who were subject to him, to Palestine. The Khwarazm Shahs made significant contributions to the capture of Jerusalem from the Crusaders. By siding with the Ayyubids of Egypt against the alliance between Damascus and the Franks, he made significant contributions to the outcome of the war in favour of the Ayyubids. This study aims to determine the activities of the Khwarazm Shahs in Palestine during their service to the Ayyubids. Their alliance with the Ayyubids of Egypt, their call to Palestine, the recapture of Jerusalem, and their roles in the Second Battle of Gaza have been identified. The research is limited to the activities of the Khwarazm Shahs in Palestine. After conducting a literature review on the subject, the data obtained was compiled using a comprehensive method. The collected accounts were examined, the events were evaluated within the framework of cause and effect relationships, and conclusions were drawn using data analysis methods. After the Khwarazm Shahs entered the service of the Ayyubids, they achieved significant successes. It has been concluded that, while they played an active role in strengthening the Ayyubids in the region, particularly in Egypt, they also had negative aspects at times.

Keywords:

Islamic History, Ayyubids,
Khwarizmshahs, Crusaders,
Palestine

Değerlendirme (Peer-Review)	Çift Taraflı Körlme / En az İki Dış Hakem / Double-Blind Peer Review / At Least Two External Reviewers
Etik Beyan (Ethical Statement)	Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/ yayımlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. This study does not require ethical committee approval, as it is based on data obtained through literature review/published sources. It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of the study, and all referenced works are cited in the bibliography. Bu makale, 2024 tarihinde tamamladığım, "Eyyubi- Harizmşah ilişkileri" başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır. / This article is extracted from my master thesis entitled "Ayyubid-Khwarizmshah relations" (Dicle University, Diyarbakır/Türkiye, 2024). For complaint: bider@beu.edu.tr
Benzerlik Taraması (Plagiarism Checks)	Turnitin
Çıkar Çatışması (Conflicts of Interest)	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. / The author(s) has no conflict of interest to declare.
Telif Hakkı ve Lisans (Copyright & License)	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptir ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Giriş

Hârizmşahlar, tarih boyunca birçok devletin ilgi odağı olan Hârizm bölgesinde kurulmuştur. Tuğrul Bey (ö.455/1063) zamanında Büyük Selçuklu kontrolüne giren Hârizm bölgesi gelirleri Selçuklu sarayında taştâr¹ olan Anuştegin'e (ö.490/1097)² bırakılmıştır. Anuştegin'in oğlu Kutbeddin Muhammed'in başa geçmesiyle Hârizmşahlar Devleti kurulmuştur.³ Hârizmşahlar, Tekiş döneminde büyük bir devlet haline gelmiştir.⁴ Tekiş bölgedeki Kıpçak, Kanglı ve Uran boylarını Hârizmşahlar'ın hizmetine almıştır. Bu boyların Hârizmşahlar'ın kontrolüne girmesinden sonra özellikle Kıpçaklar, devlet içerisinde etkin olmuştur. 596/1210 yılında Hârizmşahlar'ın tahtına oturan Alâeddin Muhammed⁵ Nîşâbur, Merv, Serahs, Nesâ, Ebîverd, Herat, Buhara ve Semerkant şehirlerini alarak 1206 yılında Horasan'a tamamen hâkim olmuştur.⁶ Devletin hâkimiyet alanını genişleten Alâeddin Muhammed, Gazne'yi ele geçirerek oraya Celâleddin'i atamıştır. Irak bölgesindeki hâkimiyet mücadelesinden dolayı Abbasi halifesi ile karşı karşıya gelmiştir. 614/1217 senesinde İran ve Bağdat üzerine ordularını göndermiştir.⁷

Alâeddin Muhammed döneminde Moğollar ile 615/1218 yılında ticaret antlaşması imzalanmış ve dostane ilişkiler başlamıştır. Ancak Hârizmşahlar'ın nedeni tam olarak bilinmeyen bir sebeple Otrar'da Moğollar'a ait bir ticaret kervanına baskın vermesi iki devlet arasında gerginliğe yol açmıştır. Moğol hükümdarı Cengiz Han olayın müsebbibi olarak kabul ettiği İnalçık'ın kendisine teslim edilmesini istemiştir. Ancak Hârizmşah hükümdarı, vali İnalçık'ı teslim etmediği gibi Cengiz Han'ın elçilerini de öldürtmüştür. Yaşanan hadiseler Cengiz Han'ın öfkesini Hârizmşahlara yöneltmiştir. Moğollar 616/1217 yılında Hârizmşahlara saldırılar başlatmıştır. Semerkant, Buhara, Otrar, Sıgnak, Nîşâbur, Cend ve Gürgenç gibi Hârizmşahlara ait önemli yerleri ele geçirerek katliamlar yapmıştır.⁸ Moğollar ile girdiği mücadele sonucunda kaçmak zorunda kalan Alâeddin, Hazar denizinin güneydoğusunda yer alan Âbeskûn isimli bir adaya sığınmış, 617/1220 yılında hastalanarak ölmüştür. Ölmeden önce oğlu Celâleddin'i veliahd tayin etmiştir.⁹

Celâleddin, Moğollarla uzunca bir süre mücadele etmiş ve 618/1221 yılında Hindistan'daki Sind Nehri kenarında yapılan savaşta mağlup olarak Hindistan'a kaçmıştır. Daha sonra Celâleddin, Kirman'a giderek Azerbaycan ve civarını egemenliğine almıştır. Gürcülerle savaşarak Tiflis'i almış ve Meraga'yı yeni başşehri

¹ Sarayda hükümdara ellerini yıkaması için leğeni tutan hizmetkara verilen isimdir. Erdoğan Mercil, "Taştâr", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (2011), 161.

² Ebû Abdullah Cemaleddin Muhammed b. Salim İbn İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb fî Ahbâri Benî Eyyûb*. (Kahire, 1957), 4/35; İbrahim Kafesoğlu, *Harezmsahlar Devleti Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984), 39-44; Aydın Taneri, *Harezmsahlar* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2019), 17-21.

³ Alaeddin Ata Melik b. Muhammed Cüveyni, *Tarih-i Cihan Güşa*, çev. Mürsel Öztürk (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013), 255; Vasilij Viladimiroviç Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, çev. Hakkı Dursun Yıldız (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990), 345-346; Taneri, *Harezmsahlar*, 228; Meryem Gürbüz, "Hârizmşahlar", *İslam Tarihi ve Medeniyeti*, ed. Mehmet Şeker (İstanbul: Siyer Yayınları, 2018), 8/398.

⁴ Cüveyni, *Tarih-i Cihan Güşa*, 273-274; Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, 370; Taneri, *Harezmsahlar*, 27-29; Gürbüz, "Hârizmşahlar", 8/405.

⁵ İfaf Sabri, *et-Tarihi ve's Siyasi Devleti Harezmiyye* (Kahire: Müessesetü İhdau li'l-Neşri ve'l-Kevzi', 1998), 95; Gürbüz, "Hârizmşahlar", 8/407.

⁶ Cüveyni, *Tarih-i Cihan Güşa*, 302.

⁷ Sabri, *et-Tarihi ve's Siyasi Devleti Harezmiyye*, 113-128.

⁸ Ebü'l-Hasen İzzüddin Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnü'l Esîr, *el-Kâmil fi't Tarih* (Beyrut: Dar el-Kutub el-İlmîyah, 2003), 10/399-400, 409-413, 418-420; Abdulkerim Öner, "Moğolların Diyarbakır ve el-Cezire Bölgesinde Yaptıkları Zulümler Üzerine Bir İnceleme", *İlk Çağlardan Osmanlıya Diyarbakır* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018), 7-8.

⁹ Carl Brockelmann, *İslam Milletleri ve Devletleri Tarihi*, çev. Neş'et Çağatay (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Yayınları, 1964), 230-231; Aydın Taneri, "Hârizmşahlar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 1997), 16/230; Aydın Taneri, "Celâleddin Hârizmşah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 1997), 7/248.

yapmıştı. Bir süre sonra Bağdat civarında talan yaparak halifeye ait olan Tuster şehrini kuşatmıştır.¹⁰ Bu sebeple halife ile arası açılmıştır. Eyyûbîlerin elindeki Ahlat'ı ele geçirerek şehre büyük zararlar vermiştir. Bu durum da Anadolu Selçuklu ve Eyyûbî ittifakına karşı 1230 yılında gerçekleşen Yassı Çimen Savaşına neden olmuştur. Bu savaşta mağlup olunca gücünü tamamen yitirmiştir. Celâleddin Harizmşah'ın hayatı, Moğolların Orta Asya'dan, Ön Asya'ya ulaşmalarına engel olma çabalarıyla geçmiş olmasına rağmen buna muvaffak olamamıştır. Bölgede birçok grup ve devletle çatışan ve bu sebeple destek bulamayan sultan, Moğol takibinden kaçarken uğradığı Diyar-ı Bekir bölgesinde öldürülmüştür. Onun ölümüyle Hârizmşahlar Devleti nihayete ermiş ancak geride kalan Hârizmşahlar ise Anadolu Selçuklu ve Eyyûbîlerin hizmetinde bölgedeki rollerine devam etmiştir.¹¹

1. Hârizmşahlar'ın Eyyûbîler'in Hizmetine Girmesi

Celâleddin Hârizmşah'ın ölümünden sonra dağılan Hârizmşah askerleri, Kayır Han liderliğinde Bingöl, Erzincan ve Ahlat civarında toplanmıştır. Kaynaklarımızda Hârizmşahlar olarak adlandırılan bu grup, Moğollardan kaçan ve Celâleddin önderliğinde hareket eden topluluğa işaret etmektedir. Pek çok kabileyi bünyesinde barındıran Hârizmşahlar'ın kahir ekseriyeti Kanglılar ve Kıpçaklardan¹² oluşmaktadır.¹³

I. Alâeddin Keykubad, Hârizmşahlar'ın etrafa dağılmış, disiplinini kaybetmiş bir halde çıkardıkları kargaşadan endişe duymaktaydı. Hârizmşahlar'ın yanı sıra peşlerinden gelen Moğollar da doğu sınırlarında risk oluşturmaktaydı. Hârizmşahlar, doğu bölgelerinde dağınık halde geçimlerini ürünleri talan ederek sağlamaktaydı. Ayrıca yağma ve talan yaparak sınırların emniyetini tehlikeye attığından Selçuklu sultanı önlem amacıyla Sinâeddin Kaymaz'ı Hârizmşahlar'a göndermiştir. Hârizmşahlar'a can güvenliği garantisi verilerek karşılığında başıboş dolaşıp yağma işlerini bırakmaları ve Sultana tabii olmaları istenmiştir.¹⁴ Teklifi kabul eden Hârizmşahlar'a Erzurum iktâ olarak verilmiştir. Kalabalık gruplardan oluşan Hârizmşahlar, "Kayır Han (ö.635/1237) Kuşlu Han (ö.644/1246 sonrası), Bereke Han (ö.644/1246) ve Saru Han (ö.644/1246 sonrası)"¹⁵ beylerin emri altında Selçuklu sultanına biat etmiştir. Çocuk ve kadınlar dahil olmak üzere yaklaşık on iki binden fazla kişilik bu grup¹⁶ Selçuklu emiri Kemâleddin Kâmyâr ile görüştüktan sonra Erzurum'a doğru yola çıkmıştır. Yolda Tuğtab¹⁷ mevkiinde kamp kurdukları sırada bir Moğol grubunun beklenmedik saldırısına uğramışlardır. Çok sayıda kişi bu saldırıda öldürülürken geri kalan kısmı kaçmıştır.¹⁸ Alâeddin Keykubad, bu defa Hârizmşahlar'ı Erzurum yerine Anadolu'nun iç kısımlarına belli başlı yerleşimlere dağıtarak iskân etmeye karar vermiştir.¹⁹ Sultan, onları bu şekilde bir yerleştirmeye tabi tutarak kontrol altına almak ve özellikle sınır komşuları olan Eyyûbîler'e karşı onları bir askeri güç olarak kullanmak istemiştir.²⁰

¹⁰ Celâleddin Harizmşah'ın Hindistan'dan Azerbaycan'a gelişi ve bölgedeki faaliyetleri için detaylı bilgi için bk. Taneri, *Harezmşahlar*, 40-62.

¹¹ Clifford Edmund Bosworth, *Doğuşundan Günümüze İslam Devletleri*, çev. Hande Canlı (İstanbul: Kaknüs, 2005), 249; Osman Gazi Özgüdenli, "Moğollar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi, 2020), 30/225-226; Gürbüz, "Hârizmşahlar", 8/414-416.

¹² Harzemşahlar ve Kanglı-Kıpçak boyları arasındaki ilişki hakkında detaylı bilgi için bk. Cüveyni, *Tarih-i Cihan Güşa*, 388-390; Taneri, *Harezmşahlar*, 17-21; Osman Yorulmaz, *Geçmişten Günümüze Kanglı Türkleri* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2012), 94-102.

¹³ Nâsirüddin Hüseyin b. Muhammed b. Ali Ca'ferî Rugadî Münşî İbn Bibi, *el-Evamirü'l-Alaiyye fi'l-Umuri'l-Alaiyye* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1956), 1/429; Hasan Geyikoğlu, "Anadolu'da Kalan Harzemliler", *Türk Kültürü* 410 (1997), 371-372; Tülay Yürekli, "el-Melikü's Salih Hizmetinde Harizmşahlar", *Turkish Studies* 12/26 (2017), 258.

¹⁴ Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, çev. Erol Üyepazarcı (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011), 87-88.

¹⁵ Amber Karataş, *Eyyûbî- Harizmşah İlişkileri* (Dicle Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2024), 50.

¹⁶ İbn Vâsil, *Müferricü'l-Kürûb fi Ahbâri Benî Eyyûb*, 4/325; Geyikoğlu, "Anadolu'da Kalan Harzemliler", 372-373; Sabri Selim, *el-Etrakü'l-Harezmîyyun fi's-Şarki'l-Edna'l-İslâmî* (Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, 2000), 42-43.

¹⁷ Ahlat'ın kuzey doğu kısmında Erzurum ile Ahlat arasında yer alan yeşil bir alan olarak tasvir edilen bölgedir.

¹⁸ Nâsirüddin Hüseyin İbn Bibi, *el-Evamirü'l-Alaiyye fi'l-Umuri'l-Alaiyye*, çev. Mürsel Öztürk (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996), 1/430-431; el-Seyyid el-Bâz el-Arini, *Moğol* (Beyrut: Dar Nuhdetü'l-Arabiyye, 1981), 177; Geyikoğlu, "Anadolu'da Kalan Harzemliler", 372; Selim, *el-Etrakü'l-Harezmîyyun fi's-Şarki'l-Edna'l-İslâmî*, 44.

¹⁹ İbn Bibi, *el-Evamirü'l-Alaiyye fi'l-Umuri'l-Alaiyye*, 1/433-434.

²⁰ İbn Bibi, *el-Evamirü'l-Alaiyye fi'l-Umuri'l-Alaiyye*, 1/433; Osman Turan, *Selçuklular Döneminde Türkiye* (İstanbul: Turan Neşriyat, 1971), 377; Geyikoğlu, "Anadolu'da Kalan Harzemliler", 372.

Alâeddin Keykubat döneminde Hârizmşahlar bir sorun yaşamamıştı. Ancak işler hicri 634/1237 yılı zilhicce ayının yedinci gününde Alâeddin Keykubat'ın aniden ölümüyle değişmişti. Alâeddin'in oğlu II. Gıyâseddin Keyhusrev (ö.643/1246), saltanatı ele geçirmişti.²¹ Gıyâseddin'in yönetimi ele geçirmesini, önde gelen bazı Selçuklu emirleriyle beraber Hârizmşah lideri Hüsâmeddin Kayır Han da kabullenmemişti. Bu muhalif grubun ilk amacı İzzeddin Kılıç Arslan'ı tahta oturtmak olmuştu.²²

Muhalif emirler II. Gıyâseddin'in saltanatını kabullenirken²³ Hârizmşah lideri Sâdeddin Köpek'in iftirasına uğrayarak önce saraya getirilmiş ardından zincire vurularak Zamandu (Pınarbaşı) Kalesi'ne hapsedilmişti.²⁴ Kayır Han'ın tutuklandıktan bir süre sonra ölmesi, diğer Hârizmşahlar'ın tepki göstermesine yol açtı. Hârizmşah emirleri her biri farklı yerlere dağılarak önlerine çıkan yağmalayarak kaos oluşturmaktaydılar. Doğuya ilerleyen Hârizmşahlar,²⁵ Malatya yakınlarında meşhur Ziyad Kalesine²⁶ varmışlardı. Hârizmşahlar ve kalede bulunan Emir Seyfûddeve İrtekiş ve kalenin emiri Şemseddin Bayram emrindeki askerler arasında çatışma çıkmıştır. Çıkan çatışmada kalenin emiri "Bayram ve birçok asker öldürülürken Seyfûddeve ise esir düşmüştür."²⁷ Hârizmşahlar, önemli miktarda ganimet ele geçirmiştir. Bundan sonra Hârizmşahlar, Sümeysat²⁸ kasabasına baskın düzenlemiş, oradan Süveyda'ya²⁹ ulaşarak Cezîre yönüne doğru ilerleyerek Harran, Rakka ve Suruç bölgelerini ele geçirmişlerdir. Süveyda'dan sonra Kongar isimli bir kumandan önderliğinde küçük bir Hârizmşah grubu, Halep Eyyûbîlerinin hizmetine girmiştir.³⁰

Hârizmşah askerlerinin, Cezîre'de yaptıkları yağmalar, "*Şam, Diyâr-ı Bekr, Diyâr-ı Rebîa ve Diyâr-ı Mudar*"³¹ meliklerinin sıkıntılı günler geçirmesine yol açmıştır. Hârizmşahlar, kervanlara ani baskınlar yaparak ticaretin durmasına ve başka yollara yönelmelerine yol açmıştır. Hârizmşahlar'ın meydana getirdiği bu güvensiz ortam, bölgeyi ekonomik olarak zor durumda bırakmıştır.³² Bu dönemde Eyyûbîler'in Cezîre sorumlusu Salih Eyyûb'tu. Salih Eyyûb, babası adına Cezîre naipliği yapmaktaydı. Doğal olarak Hârizmşahlar'ın, bu bölgedeki hesapta olmayan faaliyetleri onu yakından ilgilendirmiştir. Salih Eyyûb'un, yönetimi altında bulunan bölgelerin sınırlarına gelen bu gücü denetim altına alması gerekmiştir. Bunun için

²¹ İbn Bibi, *el-Evamirü'l-Alaiyye fi'l-Umuri'l-Alaiyye*, 2/19-21; Ebu'l-Ferec Cemaleddin İbnü'l-İbri, *Târihu Muhtasari'd-Düvel* (Lübnan: Darü'r Raidi'l-Lübnani, 1994), 437; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb fi Ahbâri Benî Eyyûb*, 5/134; Ahmet b. Lütfullah Müneccimbaşı, *Camii'd Duvel: Selçuklular Tarihi*, çev. Ali Öngül (İzmir: Akademi Kitabevi, 2001), 2/81-83; Turan, *Selçuklular Döneminde Türkiye*, 404; Selim, *el-Etrakü'l-Harezmiyyun fi's-Şarki'l-Edna'l-İslâmî*, 49.

²² Kayır Han, Kemaleddin Kâmyâr'a şunları söylemiştir: "İzzeddin saraydadır. Sultan Alâeddin'e verdiğimiz sözü tutup onu sultan yapalım." Ancak emir Kemaleddin harekete geçmemiştir. Turan, *Selçuklular Döneminde Türkiye*, 404.

²³ İbn Bibi, *el-Evamirü'l-Alaiyye fi'l-Umuri'l-Alaiyye*, 2/23; Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2013), 136-138.

²⁴ Kemaleddin İbnü'l-Adim, *Zübdetü'l-Haleb min Tarihi Haleb* (Dimaşk: el-Me'hedü'l Fransi bi-Dimaşk, 1968), 3/232; İbn Bibi, *el-Evamirü'l-Alaiyye fi'l-Umuri'l-Alaiyye*, 2/23; İbnü'l-İbri, *Târihu Muhtasari'd-Düvel*, 437-438; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb fi Ahbâri Benî Eyyûb*, 5/134-135; Selim, *el-Etrakü'l-Harezmiyyun fi's-Şarki'l-Edna'l-İslâmî*, 50-51.

²⁵ Harzemşahlar'ın bir kısmının Anadolu'da kaldığına dair çalışmalar mevcuttur. bk. Geyikoğlu, "Anadolu'da Kalan Harzemliler", 374.

²⁶ Ziyad Kalesi veya Hartibert, Diyârbekr'in en uzak yerinde Malatya ve Bilad-ı Rum arasında iki günlük mesafede bulunan yerleşim yeridir. Bk. İbnü'l-İbri, *Târihu Muhtasari'd-Düvel*, 438; Günümüzde Elazığ ilinde yer alan Harput olduğu söylenilmektedir. bk. Mehmet Ali Ünal, *Harput Sancağı*, ts., 11-12.

²⁷ Karataş, *Eyyûbî- Harizmşah İlişkileri*, 56.

²⁸ Fırat Nehri'nin batı kıyısında, Bilad-ı Rum tarafında kalan, Ermenilerin yaşadığı bir kaledir. bk. Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh Yakut el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân* (Beyrut: Dar Sadr, 1995), 3/258; Günümüzde Adıyaman iline bağlı Samsat ilçesinin bulunduğu konumdur. bk. "Tarihi Yapı" (Erişim 28 Ocak 2024).

²⁹ Diyâr-ı Mudar'da Harran ve Bilad-ı Rum arasında, halkı çoğunlukla Ermeni olan meşhur bir belde. bk. Yakut el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 3/286; Günümüzde Urfa'ya bağlı olan Siverek ilçesi olduğu aktarılmaktadır. bk. Mehmet Azimli, "İslam'ın İlk Yıllarında Siverek'in Fethi ve Bazı Yanlış Anlamaları Tashih", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/2 (2001), 171.

³⁰ İbnü'l-İbri, *Târihu Muhtasari'd-Düvel*, 438; Süleyman Özbek, *Türkiye Selçukluları- Eyyûbî İlişkileri* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1995), 195; Kazım Paydaş, "Moğol İstilasından Sonra Urfa ve Harran Civarına Yerleşen Harzemliler", *Türk Dünyası Araştırmaları* 150 (2004), 158.

³¹ Karataş, *Eyyûbî- Harizmşah İlişkileri*, 57.

³² İbn Bibi, *el-Evamirü'l-Alaiyye fi'l-Umuri'l-Alaiyye*, 2/24; el-Melikü'l-Müeyyed İmâdüddîn İsmâîl b. Ali b. Mahmud el-Eyyûbî Ebü'l Fida, *el-Muhtasar fi Ahbâri'l-Beşer* (Beyrut: Dar el- Kutub el- İlmiyah, 1997), 2/261; Selim, *el-Etrakü'l-Harezmiyyun fi's-Şarki'l-Edna'l-İslâmî*, 51-52.

onları istihdam etmek istemiştir.³³ Çok geçmeden Bereke Han, Kuşlu Han, Saru Han, Fer Han ve Berdi Han liderliğinde on beş binden fazla olan Hârizmşah grubu, Salih Eyyûb'a giderek³⁴ hizmetine girmiştir. Melik Kâmil'in durumdan rahatsız olmasıyla Salih Eyyûb, babasına vaziyeti açıklayıp ondan af dilemiştir. Babası Melik Kâmil de özrünü kabul etmiş ve onun bu kararını onaylamıştır. Salih Eyyûb, bu sayede bölgedeki diğer emir ve beyler³⁵ kadar güçlenmiştir. Böylece Celâleddin'den sonra Anadolu Selçuklularının hizmetine giren Hârizmşah askerleri Eyyûbîlere dahil olmuşlardır.³⁶

2. Hârizmşahlar'ın Filistin'e Çağırılması

Cezire'de hüküm süren Salih Eyyûb, 636/1238 yılında Melik Cevad Yunus'un teklifiyle Dımaşk'ı ondan almak için hareket etmişti. Şehri teslim aldıktan sonra babasının memlûklerinin çağrısıyla Mısır'ı almak için yola çıkmıştı. Nablus'a vardığında Melik Salih İsmail ve Melik Mansur II. Şirkuh, 637/1239 yılında Dımaşk'ı ele geçirmişti. Geri dönmek isteyen Salih Eyyûb, askerlerinin onu bırakıp gitmesiyle yalnız kalmıştı. Beraberinde savaşıcak asker bulamayınca Kerek Hâkimi Melik Nâsır Dâvud'a gitmeye karar vermişti.³⁷ Bir süre Kerek'te tutuklu kalan Salih Eyyûb, muhalifleri tarafından yok edilme tehdidiyle karşı karşıya kalmıştı. Ancak Nâsır Dâvud onu muhaliflerine vermemişti. Nâsır Dâvud'un Salih Eyyûb'u düşmanlarına vermemesinin en önemli nedenlerinden birinin Harizmşahlar olduğu aktarılmıştır.³⁸ Melik Salih Eyyûb 637/1240 yılında Mısır'ı Melik II. Âdil'den almıştır.³⁹ Mısır'da hâkimiyetini sağlama alan Salih Eyyûb, Şam Eyyûbîleri ile gergin olan ilişkileri düzeltmek istedi. Böylece Dımaşk, Halep, Humus ve Mısır arasında barış görüşmeleri başladı. Tarafların anlaşma sağlaması zor olmadı. Zira Eyyûbî ailesi içerisinde bir süredir herhangi bir çatışma bulunmamaktaydı.⁴⁰

Salih İsmail'in elçisi Celâleddin Halâtî ve Salih Eyyûb'un Dımaşk'ta tutuklu olan birkaç arkadaşı, Humus sahibi Melik Mansur İbrahim'in elçisi ile Kahire'ye gitmişti. Dımaşk'ta tutuklu olan Melik Salih Eyyûb'un oğlu Muğis Ömer, barış görüşmeleri devam edene kadar Dımaşk şehri içerisinde serbest dolaşabilecekti. Ancak şehir dışına çıkamayacaktı. Elçilerin Mısır'a gitmesinden sonra barış görüşmelerine engel olacak bir hadise vuku bulmuştu. Dımaşk hükümdarı Salih İsmail'in elçisi Celâleddin Halâtî ile dönemin ünlü tarihçisi İbn Vâsıl arasında gerçekleşen diyalogda "*Salih İsmail'in elçisi Halâtî, İbn Vâsıl'a bu konu hakkında bilgi aktarmıştır.*"⁴¹ Celâleddin'e ulaşan bir habere göre Salih Eyyûb, Hârizmşahlara haber yollayarak Şam topraklarına saldırması için harekete geçmelerini istemiştir. İbn Vâsıl'ın aktardığı bu bilgilere göre anlaşmanın gerçekleşmeme nedeni Salih Eyyûb'tur. Salih Eyyûb, amcası ile görüşmesinin tek nedeninin oğlu Muğis Ömer'i kurtarmak olduğunu ve amcasına karşı düşmanlığının devam ettiğini de ifade

³³ Ebü'l-Fida, *el-Muhtasar fi Ahbari'l-Beşer*, 2/261; R. Stephen Humphreys, *From Saladin to the Mongols* (Newyork: State Universty of Newyork Press, 1977), 233; Sabri, *el-Tarihi ve's Siyasi Devleti Harezmiyye*, 273; Bedrettin Basuğuy, "Eyyûbîler Döneminde Harran (578-1182/658-1260)", *İslam Tarihi ve Medeniyetinde Harran*, ed. Kasım Şulul (Ankara: Berikan Yayıncılık, 2018), 91-92.

³⁴ Georges el-Mekin İbnü'l Amîd, *Ahbarü'l Eyyûbiyyin* (Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, 1991), 27; İzzeddin Muhammed İbn Şeddad, *el- A'lakü'l-Hatire fi Zikri Ümerai's-Şam ve'l-Cezire* (Dımaşk: Vizaretü's Sekafe, 1928), 3/98; Ramazan Şeşen, *Selahaddin'den Baybars'a: Eyyûbîler- Memlûkler (1193-1260)* (İstanbul: İSAR Vakfı Yayınları, 2007), 142.

³⁵ Güçlü olduklarına dair ön plana çıkan isimler Musul emiri Bedreddin Lü'lü ve Mardin sahibi Melik Mansur el-Artukî'dir.

³⁶ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb fi Ahbâri Benî Eyyûb*, 5/134-135; Ebü'l Fida, *el-Muhtasar fi Ahbari'l Beşer*, 2/261; Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihaye* (Beyrut: Mektebetü'l-Maârif, 1981), 13/145; Şeşen, *Selahaddin'den Baybars'a: Eyyûbîler- Memlûkler (1193-1260)*, 142; Selim, *el-Etrakü'l-Harezmiyyun fi's-Şarki'l-Edna'l-İslâmî*, 54-55.

³⁷ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb fi Ahbâri Benî Eyyûb*, 5/231-234.

³⁸ Cemaleddin İbn Matruh (ö.649/1251), Harizmşahlarla görüşerek onları Salih Eyyûb için savaşımaya çağırıştır. Bu sırada Nasır Dâvud tarafından yazılan bir mektubu da onlara vermiştir. Mektupta Harizmşahların Şam topraklarına saldırıp Salih Eyyûb'a karşı oluşan ittifakın bozulmasını istemiştir. bk. İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb fi Ahbâri Benî Eyyûb*, 5/249; Takıyüddin Ahmed Makrizi, *Kitabü's Sülûk li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk* (Beyrut: Dar el- Kutub el- İlmiyah, 1997), 1/400; Humphreys, *From Saladin to the Mongols*, 262; Bedreddin Basuğuy, *Haçlılar Karşısında İslam'ın Sağlam Bir Kalesi Eyyûbîler* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2017), 68-69.

³⁹ İbnü'l-Adim, *Zübdetü'l Haleb min Tarihi Haleb*, 3/247; Makrizi, *Kitabü's Sülûk li-Ma'rifeti Düveli'l Mülûk*, 1/401-402.

⁴⁰ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb fi Ahbâri Benî Eyyûb*, 5/327; Ebü'l Fida, *el-Muhtasar fi Ahbari'l Beşer*, 2/276; Makrizi, *Kitabü's Sülûk li-Ma'rifeti Düveli'l Mülûk*, 1/417-418; Ebu'l Mehasin Cemaleddin İbn Tağriberdi, *en-Nücumu'z Zahire fi Mülûki Mısır ve'l-Kahire* (Lübnan: Dar el- Kutub el-İlmiyah, 1992), 6/307; Humphreys, *From Saladin to the Mongols*, 272.

⁴¹ Karataş, *Eyyûbî- Harizmşah İlişkileri*, 100.

etmiştir. Dımaşk'ı amcasından kesinlikle alacağını ve Hârizmşahlar'ın yardımına ihtiyaç duyduğunu ifade etmiştir. Bundan sonra görüşmeler iptal edilmiştir.⁴²

Görüşmelerin bozulması hakkında Sıbt İbn Cevzi farklı bir rivayet aktarmıştır. Onun aktardığı rivayete göre, Salih İsmail'in veziri es-Samiri, Melik Muğis Ömer'i Mısır'a göndermeme konusunda Dımaşk hükümdarını ikna etmiştir. İbn Cevzi'nin ifadesine göre Muğis Ömer gönderilmeyince Salih Eyyûb sinirlenerek sulhtan vazgeçmiş ve Hârizmşahlar'a mektup göndererek Hârizmşahları harekete geçirmiştir. Bu sebeple sulh görüşmeleri iptal olmuştur.⁴³ İbn Kesir, Sıbt İbn el-Cevzi'nin aktardığı bilgilere paralel rivayetler aktarmıştır.⁴⁴

Taraflar arasındaki sulh antlaşmasının gerçekleşmemesinin hem Şam hem de Mısır için bazı sonuçları olmuştur. Muğis Ömer tekrar kaleye hapsedilmiştir.⁴⁵ Hapsedildiği kalede ölünce, Salih Eyyûb'un amcası Dımaşk hükümdarı Melik Salih İsmail'e olan öfke ve düşmanlığı artmıştır.⁴⁶ Salih Eyyûb adına Dımaşk ve Humus'ta okunan hutbe kesilmiştir.⁴⁷ Mısır'da bulunan Salih İsmail'in elçisi Halati tutuklanmıştır.⁴⁸ Nâsır Dâvûd'un elinde bulunan Kerek topraklarını almak için Aclun'a ordusunu gönderen Dımaşk meliki Salih İsmail, askerleri çağırması ve bir süre sonra Nasır Dâvud ile ittifak kurmuştur.⁴⁹ Halep ve Humus melikleri de Salih Eyyûb ile yapılacak antlaşmadan vazgeçmişlerdir.⁵⁰ Eyyûbî ailesinin iç mücadelesinden istifade etmek isteyen Haçlılar, Şam sahilleri boyunca hareketlenmiştir.⁵¹ Şam hükümdarı Salih İsmail, Salih Eyyûb'a olan öfkesi ve Hârizmşahlar korkusuyla Haçlılarla ittifak kurmuştur.⁵² Erzurum üzerinden Cezîre bölgesine baskıyı arttıran Moğolların, Bağdat ve civarına yaptığı saldırılarını arttırmıştır. Böyle bir dönemde Eyyûbîler, aile içi çatışmalarla uğraştığından dolayı Moğolların Şam ve diğer yerleşimlere yapacağı saldırılara karşı koyacak bir siyasi aktör kalmamıştır. Eyyûbî ailesinin içine girdiği siyasi çıkmazlar, Moğolların Cezire ve Şam'a girişini kolaylaştırmıştır.⁵³

Antlaşmanın iptal olmasından sonra Dımaşk, Humus ve Halep melikleri, Mısır Ordusu ve Hârizmşahlarla baş edemeyeceklerini düşündüklerinden dolayı müttefik arayışına girmişlerdir. Bunun sonucu olarak Haçlılar ile ittifaka yönelmişlerdir. Eyyûbî melikleri arasındaki görüşmelerin sürdüğü dönemde Daviyye⁵⁴ grubunun Eyyûbî ailesinin birlik kurmasına engel olmaya yönelik çabaları devam etmiştir. Zira Şam ve Mısır'ın anlaşması Haçlıların Bilad-u Şam'da barınmasını zorlaştıracak ve Kudüs'ün hâkimiyetini onlar açısından tehlikeye düşürecektir. Dımaşk ve Kahire'nin arası bozulunca Salih Eyyûb, Franklara ittifak teklifi götürmüştür. "Öbür taraftan Dımaşk meliki de onlarla görüşmüştür. Her iki tarafta Haçlılara benzer vaatlerde bulunmuştur."⁵⁵ Netice itibarıyla 641/1244 senesinde Haçlılar ve Şam Eyyûbîleri anlaşmıştır. Dımaşk hükümdarı Salih İsmail, Kudüs, Askalan ve Tiberya'yı Franklara teslim ederken Kudüs konusunda kardeşi Melik Kâmil'in II. Frederick ile yaptığı anlaşmada özellikle kaçındığı imtiyazları

⁴² İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb fî Aḥbâri Benî Eyyûb*, 5/330-331; Ebü'l-Berekat Ahmed b. İbrâhim Hanbeli, *Şifâü'l-Kulub fî Menakibi Benî Eyyûb* (Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, 1996), 336.

⁴³ Ebu'l Muzaffer Sıbt İbnü'l-Cevzi, *Mira'tü'z Zaman fî Tevarihi'l-A'yan* (Dımaşk: Darü Risaleti'l-Alemyiyye, 2013), 22/378.

⁴⁴ Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihaye*, 13/162.

⁴⁵ Sıbt İbnü'l Cevzi, *Mira'tü'z Zaman fî Tevarihi'l-A'yan*, 22/378; Ahmed b. Abdulvehhab Nüveyrî, *Nihayetü'l-Ereb fî'l-Fünun'i Edeb* (Beyrut: Dar el- Kutub el- İlmiyah, ts.), 29/196; İbn Tağrıberdi, *en-Nücümü'z Zahire fî Müllüki Mısır ve'l Kahire*, 6/307.

⁴⁶ Sıbt İbnü'l Cevzi, *Mira'tü'z Zaman fî Tevarihi'l-A'yan*, 22/386-387; Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihaye*, 13/165.

⁴⁷ Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihaye*, 13/162; İbn Tağrıberdi, *en-Nücümü'z Zahire fî Müllüki Mısır ve'l Kahire*, 6/307.

⁴⁸ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb fî Aḥbâri Benî Eyyûb*, 5/332.

⁴⁹ Abdurrahmân b. Muhammed İbn Haldûn, *Tarihu İbn Haldun=Kitabu'l İber* (Beyrut: Darü'l Fikr, 2000), 5/414.

⁵⁰ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb fî Aḥbâri Benî Eyyûb*, 5/331-332.

⁵¹ Said Abdulfettah Aşur, *el-Hareketü's-Salibiyye: Safha Müşerrefe fî Tarihi'l-Cihâdi'l-İslami fî'l-Uşûri'l-Vustâ* (Demmâm: el-Mektebetü Mütenebi, 2009), 2/937.

⁵² İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb fî Aḥbâri Benî Eyyûb*, 5/332; Hanbeli, *Şifâü'l-Kulub fî Menakibi Benî Eyyûb*, 336.

⁵³ Saîd Abdülfettah Aşur, *el-Eyyubiyyûn ve'l-Memalik fî Mısır ve's-Şam* (Kahire: Dârü'n-Nehdati'l-Arabiyye, 1992), 118.

⁵⁴ 1119 yılında Hugues de Payns tarafından Kudüs'te kurulmuştur. 1128 yılındaki Troyes toplantısı ile resmi haçlı tarikatı yapısına bürünmüştür. Templier, Mescidiaksalılar anlamına gelen Latince isimleridir. İslam Tarihi kaynaklarında Daviyye diye geçmiştir. Hospitailler/İstibtariyye ise 11. yy. sonlarında Kudüs'te İtalyan tacirler tarafından kurulmuştur. Yolcu ve yabancıları misafir edip ikramda bulunan anlamına gelmektedir. Ramazan Şeşen, "Daviye ve İstibtariyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 1994), 9/19.

⁵⁵ Hanbeli, *Şifâü'l-Kulub fî Menakibi Benî Eyyûb*, 336.

vermiştir. Söz konusu yerler haricinde Kevkeb, Hospitaller şövalyelerine verilmiştir. Haçlılar, Kudüs'e girmiş, Aksa, Kutsal Kaya'yı ve Harem-i Şerifi teslim almışlardır. Hatta Kudüs'te kendi tarikatlarını kurma hakkını bile elde etmişlerdir. Haçlıların bu kazancı, VI. Haçlı Seferi'nde Melik Kâmil'in Alman İmparatoru II. Frederick ile gerçekleştirdiği müzakereler sonucunda taviz vermediği mevzulardandır. Bu anlaşma, Dımaşk, Humus, Halep ve Nâsir Dâvûd'un elindeki Ürdün Eyyûbîleri ile Haçlılar arasında gerçekleşmiştir.⁵⁶ Diğer tarafta ise Mısır Eyyûbîleri, Hârizmşahlar ve onlara dahil olan Kürt süvarileri yer almıştır.⁵⁷

Haçlılar ve Şam Eyyûbîleri arasındaki ittifak aslında bölgede faaliyet gösteren Haçlı tarikatlarının başarısıdır. Haçlılar, Kudüs'e giden yolda Askalan ve Akkâ'da faaliyetlerini yürüterek buradaki surları tahkim etmiş ve harekete geçecek uygun zemini aramışlardır. Şam Eyyûbîleriyle kurdukları ittifak yoluyla Kudüs'ü tekrar alacaklarını umut eden Orta Doğu Haçlıları amaçlarına ulaşmışlardır. 641 senesi recep ayında Avrupa'ya gönderilen bir mektupta mutlu sona ulaşıldığını yazmışlardır.⁵⁸ Humus meliki Mansur, Hârizmşahlara karşı verdiği mücadele boyunca fazlasıyla yıpranmış olduğundan dolayı özellikle Hârizmşahlar'ın dahil olduğu bir Mısır ordusu onları korkutmuştur. Bu sebeple Haçlıların Salih Eyyûb'a karşı kendileriyle birlikte savaşmalarını istemişlerdir. Haçlıların, Salih İsmail ve müttefiklerinden yana olma nedeni, kendilerine yakın olmasından kaynaklanmış olabilir. Salih İsmail ile ittifak kurduklarında, geçmişte mücadele ettikleri Nâsir Dâvûd ve Humus melikiyle de ittifak kurdukları anlamına geldiğinden dolayı Şam Eyyûbîlerini seçmiş olabilirler.⁵⁹

2.1. Hârizmşahlar'ın Kudüs'ü Franklar'dan Alması

Hârizmşahlar Mardin'e bağlı Nisibis'te ikamet edip Salih Eyyûb'a bağlılıklarına devam etmişlerdir. Salih Eyyûb'un müttefiki Hama sahibi Melik Muzaffer'in kadısı Şehâbeddin İshak İbrahim b. Abdullah b. Abdulmunim, Abbasi Halifesiyle görüştüktan sonra Nusaybin'de Hârizmşahlarla buluşarak Melik Salih Eyyûb'u desteklemesini istemiştir.⁶⁰ Görüşme sonunda Bereke Han, Salih Eyyûb'a hizmet edeceklerine ve rakiplerine karşı ona destek olacaklarına dair söz vermiştir. Hârizmşahlar, Eyyûbî ailesinin kendi içlerindeki güç mücadelesinden oldukça istifade etmişlerdir.⁶¹ İbn Vâsıl, Hicri 641 senesinin sonlarına doğru Kudüs şehrine gitmiştir. "Orada Müslümanlara ait kutsalların çiğnendiğini, Müslüman mabetlerinde rahipler, keşişler ve şarap ile kurban resimleri bulunduğunu nakletmiştir. Mescid-i Aksa'da hac asılı olduğunu da nakletmiştir."⁶²

Hârizmşahlar, Şamlılar ile savaşmak için onları Gazze'ye çağıran Salih Eyyûb'un çağrısıyla, 642/1244 yılının başlarında Filistin'e doğru hareket etmişlerdir. Başlarında Bereke Han, Kuşlu Han, Berdi Han ve Saru Han ile onlara dahil olan Kaymariyye⁶³ Kürtleriyle on bin kişilik bir süvari birliğine dönüşmüşlerdir. Fırat'ı geçtikten sonra grup iki taifeye ayrılmıştır. Birinci grup Ba'İbek diğer grup ise Dımaşk Guta'sına geçmiştir.⁶⁴ Melik Mansur ve Dımaşk ordusu Mısır'a doğru yola çıkarken Züheyr Sungur el-Halebi (ö.642/1244) ve el-

⁵⁶ İbnü'l Amîd, *Ahbarü'l Eyyûbiyyin*, 35; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb fî Ahbâri Benî Eyyûb*, 5/332; Makrizi, *Kitabü's Sülûk li-Ma'rifeti Düveli'l- Müluk*, 1/417-418; Hamza b. Fakih Ahmed b. Ömer İbn Sibat, *Sıdkü'l el-Ahbar: Tarihu İbn Sibat* (Trablus: Carrus Pres, 1993), 1/330-331; Humphreys, *From Saladin to the Mongols*, 274; Aşur, *el-Hareketü's-Salibiyye: Safha Müşerreffe fî Tarihi'l-Cihâdi'l-İslami fî'l-Usûri'l-Vustâ*, 2/945.

⁵⁷ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb fî Ahbâri Benî Eyyûb*, 5/332; Humphreys, *From Saladin to the Mongols*, 275; Basuğuy, *Haçlılar Karşısında İslam'ın Sağlam Bir Kalesi Eyyûbîler*, 100-102.

⁵⁸ Steven Runciman, *A History of the Crusades: The Kingdom of Jerusalem* (Cambridge: Cambridge University, 1952), 3/223.

⁵⁹ Aşur, *el-Hareketü's-Salibiyye: Safha Müşerreffe fî Tarihi'l-Cihâdi'l-İslami fî'l-Usûri'l-Vustâ*, 2/946.

⁶⁰ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb fî Ahbâri Benî Eyyûb*, 5/324; Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihaye*, 13/164-165.

⁶¹ Sabri, *et-Tarihi ve's Siyasi Devoleti Harezmiyye*, 290.

⁶² İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb fî Ahbâri Benî Eyyûb*, 5/333; Hüseyin Kâzım Hyun, "el-Harezmiyye fî Bilâdi Şâm ve'l-Cezîre", *Mecelletü Diyâla li'l-Buhûsi'l-İnsâniyye* 53 (2011), 15.

⁶³ Halkı Kürt olan Kaymar'a nispetle bu isim ile anılan Kaymariyye, Cibal'de bir kaledir. Ahlat ve Musul arasında yer almaktadır. bk. Yakut el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 4/424.

⁶⁴ Ebü'l Fida, *el-Muhtasar fî Ahbari'l Beşer*, 2/277; Nüveyrî, *Nihayetü'l-Ereb fî'l-Fünun'î Edeb*, 29/196; Seyfüddîn Ebû Bekr b. Abdillâh b. Aybek İbnü'd Devâdârî, *Kenzü'd-Dürer ve Camiu'l-Ğurer* (Kahire, 1972), 7/353; Makrizi, *Kitabü's Sülûk li-Ma'rifeti Düveli'l-Müluk*, 1/419-421; Humphreys, *From Saladin to the Mongols*, 274-275.

Veziri önderliğinde Kerek Ordusu Nablus'ta konuşlanmıştır. Templier şövalyeleri ve kontlardan oluşan Haçlı ordusu, Yafa'da toplanıp Hârizmşahlar ve Mısır ordusuna karşı savaşmak için toplanmışlardır.⁶⁵

Salih İsmail'in ordusu, Hârizmşahların geldiğini haber aldığı Gazze güzergahından geri çekilmiştir. Benzer durum Nâsır Dâvûd'un ordusu içinde geçerlidir. O da askerlerini Kerek'e yakın güvenli bir konuma çekmiştir. Şam'a saldırmaya cesaret edemeyen Hârizmşahlar, önce Tiberya'yı devamında Banyas'ı alarak Nablus'a saldırmıştır.⁶⁶ Herhangi bir engelle karşılaşmadan ilerlemişlerdir. Kaynaklarımız, Hârizmşahlar'ın geçiş sırasında uyguladıkları davranışları şöyle aktarmıştır: "*Malları yağmalıyor, insanları öldürüyor ve esir alıyorlardı.*" İnsanlar korkuya kapılmış, panik haliyle kaçmaya çalışmışlardır.⁶⁷

Nablus'tan sonra güney yönünde ilerleyerek Kudüs'e geçen Hârizmşahlar hicri 642 yılı safer/miladi 1244 temmuz ayında şehre saldırdılar. Bu durumdan kaçan bazı Hristiyanlar da Akkâ'ya sığınmışlardır.⁶⁸ Geriye kalan Haçlılar, Kudüs'te girdikleri mücadele sonucunda yenilerek Kudüs'ü kaybetmişlerdir. Hârizmşahlar şehirde büyük katliam yapmışlardır. Hârizmşahlar, Şehri istedikleri gibi yağmamıştır. Hristiyanlara ait mabet ve anıtları yıkıp talan etmişlerdir. Hristiyanların Kıyame Kilisesi diye adlandırdıkları kiliseye girerek Frankların önemli şahsiyetlerinin ve Hristiyan büyüklerin mezarları ile Mesihilerin, Hz. İsa'nın mezarı olduğuna inandıkları kabirleri açmış ve kemikleri çıkararak ateşe vermişlerdir. Kadınlar ve çocuklar dışındakileri sağ bırakmamışlardır.⁶⁹

Uzun süre direnen Davut Kulesinde bulunan Haçlı Garnizonu ile Hârizmşahlar arasındaki çatışmalar bir ay sürmüştür. Garnizonda bulunanlar, Hârizmşahlar'ın saldırıları sonucunda Nâsır Dâvûd'tan yardım istemiştir. Nâsır Dâvûd, Franklardan gelen yardım çağrısına, bir grup asker göndererek karşılık vermiştir. Hârizmşahlar'a kalenin teslim edilmesi karşılığında, Frankların Kudüs'ten çıkmalarını sağlamıştır. Garnizondan kaçanları emniyetli bir şekilde sahil yoluna ulaştırdıktan sonra Haçlılarla hiç ilgilenmemiştir.⁷⁰ Nâsır Dâvûd'un⁷¹ Hârizmşahlar'ın Kudüs zaferine sevindiği tarihi kaynaklarda aktarılmıştır. Kudüs savaşıyla ilgili olarak batılı araştırmacılardan Runciman, şu şekilde bahsetmektedir:

"Hârizmşahlar 11 Temmuz'da şehre girerek sokaklara saldırmış ve Ermeni Aziz Yakup kilisesinin içindeki din adamlarını ve rahibeleri, Haçlıların önde gelen komutanları ile şehirdeki valisini öldürmüşlerdir. Kudüs'teki Davud Kulesinde bulunan Haçlı Garnizonu direnmeye devam etse de Orta Doğu'da bulunan diğer Haçlılardan yardım gelmemiştir. Bu yüzden en yakın Müslüman müttefikleri Kerek meliki Nâsır Dâvûd'dan yardım istemişlerdir. Kerek hükümdarı, Hristiyanlardan hoşlanmadığından onlarla ittifaka mecbur kaldığı için öfkeliydi. Bu yüzden Haçlılara, Hârizmşahları korkutabilecek kadar gönderdiği yardımdan sonra bir daha hiç onlarla ilgilenmemiştir. Devamında, 23 Ağustos tarihinde altı binden fazla Hristiyan erkek, kadın ve çocuk şehri Hârizmşahlar'a teslim ederek Yafa limanına doğru yola çıkmışlardır. Yola çıktıktan sonra bunlardan bazıları şehrin kulelerinden Frank sancaklarının sarkıtıldığını görünce iki bine yakını geri dönmüşlerdir. Dönenler Hârizmşahlar'ın kurmuş olduğu pusuya düşerek kılıçtan geçirilmiştir. Diğer bir kısmı yolda Arap eşkıyaların saldırısına uğramış, geriye sadece üç yüz kişi Yafa'ya ulaşabilmiştir. Hârizmşahlar şehre hiç acımamış, neredeyse herkesi öldürmüş, Hristiyan büyüklerin

⁶⁵ Nüveyrî, *Nihayetü'l-Ereb fi'l-Fünun'ı Edeb*, 29/198.

⁶⁶ Hasan Abdulvehhab, *Tarihi Tuyotun* (İskenderiye: Da'r Marifetü'l-Camiye, 1989), 246.

⁶⁷ Sibt İbnü'l-Cevzi, *Mira'tü'z-Zaman fi Tevârihi'l-A'yan*, 22/378; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb fi Ahbâri Benî Eyyûb*, 5/336; Nüveyrî, *Nihayetü'l-Ereb fi'l-Fünun'ı Edeb*, 29/196; Makrizi, *Kitabü's-Sülûk li-Ma'rifeti Düvel-i'l-Müluk*, 1/419-421.

⁶⁸ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb fi Ahbâri Benî Eyyûb*, 5/337; İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürer ve Camiu'l-Ğurer*, 7/353.

⁶⁹ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb fi Ahbâri Benî Eyyûb*, 5/337; Hyun, "el-Harezmiyye fi Bilâdi Şâm ve'l-Cezîre", 16.

⁷⁰ Runciman, *A History of the Crusades: The Kingdom of Jerusalem*, 3/224-225; Humphreys, *From Saladin to the Mongols*, 275; Abdulvehhab, *Tarihi Tuyotun*, 246; Sabri, *et-Tarihi ve's-Siyasi Devleti Harezmiyye*, 282.

⁷¹ Annesi Harzemşahlardan olan Nasır'ın babası Dimaşk sahibi Melik Muazzam İsa, geçmişte Harzemşahlar ile ittifak kurmuştur. Aynı zamanda babası, kızını yani Nâsır Dâvûd'un kız kardeşini Celâleddin ile evlendirecek kadar ona itibar etmiştir. Nâsır Dâvûd'ta geçmişte Harzemşahlar ile iş birliği yapmıştır. Onlara sempati duyması muhtemeldir. Hanbeli, *Şifau'l-Kulub fi Menakibi Benî Eyyûb*, 337.

mezarlarını açmış, kemiklerini yakmıştır. Şehirde bulunan dışarıdan gelen Latin din adamları, şehri terk etmek istemeyip ayin yapmak istedikleri için öldürülmüştür. Ayrıca yerli papazlar da öldürülmüştür. Şehri harabeye çevirdikten sonra Hârizmşahlar, Mısır ordusuyla birleşmek üzere Gazze'ye doğru yola çıkmıştır.⁷²

Hârizmşahlar'ın, şehirden gitmesine izin verdiği insanları sonradan tuzağa çekerek öldürmesi zihinlerde soru işaretleri oluşturmaktadır. Bu durumun birinci nedeni, "Salih Eyyûb tarafından sonradan alınıp oldukları bir emrin neticesi olabilir. İkincisi ise Nâsır Dâvûd ile garnizonun teslim olması için yapılan anlaşmada verilmiş bir söz olabilir."⁷³ Ayrıca Hârizmşahlar neden bir aydan fazla bir süre şehre saldırmayıp beklemiş olabilir? Buda akıllara Moğollardan uzak bir alan keşfetmek niyetiyle hareket ettiklerini getirmektedir. Cezîre bölgesinin sınırlarına dayanan Moğol tehlikesinin farkında olan Hârizmşahlar, Filistin bölgesinde Gazze-Kudüs civarında uygun konum aramış olabilirler. Zira Moğollarla en çok mücadele eden Hârizmşahlar olduğundan bu tehlikenin boyutunu en iyi onlar bilmekteydi. Bunların yanı sıra Hârizmşahlar şehri ele geçirdikten sonra altı binden fazla Hristiyan'ı neden öldürmeyip gitmelerine izin vermiştir? Bu durumun açıklaması ise Kudüs Şehrinde Haçlı garnizonu ile mücadele ettikleri sırada dışarıdan gelebilecek herhangi bir Haçlı saldırısı ihtimaline karşı sivilleri şehrin içerisinde tutmak istemiş olabilirler. Bu süre zarfında dışarıdan destek gelmeyince Nâsır Dâvûd'un garnizon için gönderdiği askerle birlikte insanların gitmelerine izin vermişlerdir.⁷⁴

Kudüs Haçlılarının Hârizmşahlara yenilmesiyle ilgili birden fazla neden aktarılmıştır. Bunlardan ilki, Hârizmşahlar'ın ani saldırısından dolayı sistemli bir savunma yapamamış olmalarıdır. Hârizmşahlar'ın, Şam'a saldırımları beklenirken ani bir baskınla Kudüs'e saldırımları, Kudüs'te bulunan Haçlıların organize olamamasına neden olmuştur. Hârizmşahlar, Nusaybin'den çıkıp Fırat Nehri'ni aştıklarında iki gruba ayrılmışlardır. Hârizmşahlar'ın bir kısmı Şam Guta'sına giderken diğer kısmı Kudüs'e geçtiğinden dolayı bu saldırı Franklar için hazırlıksız olmuştur. Ayrıca Haçlıları yönlendirecek bir önderden yoksun oldukları aktarılmıştır.⁷⁵ Ancak savaş sonunda ölenlerin kimliklerinden söz edilirken Frankların Kudüs valisinden söz edilmiştir. Ayrıca Haçlı tarikatları olan Templier ve Hospitalier'in önde gelen liderlerinin de çatışmalar esnasında Kudüs'te olduğu zikredilmiştir. Bunların dışında o dönemde Kudüs Şehrinin kalelerinin yıkılmış olması savunma yönünden şehri zayıf düşürdüğü rivayet edilmiştir. Ancak ittifaktan sonra Templier ve Hospitalier tarikatları 1243 senesinde Avrupa'ya mektup yollayarak Kudüs Şehrinin müzakere yoluyla teslim alındığını ve tahkime başlandığını belirtmişlerdir. Kudüs'teki Hristiyanları Ortadoğu Haçlılarının liderleri olan V.Bohemond, Antakya kontu ve Trablus emirinden yardım istemiş ancak söz konusu şahıslar kendi sorunlarıyla meşgul olduğundan yardıma olumlu cevap vermemişlerdir. Akkâ Haçlıları ise konumlarını koruyarak Şam Eyyûbîleri ve Nâsır Dâvûd ile kurdukları ittifaka zarar gelmesini istememişlerdir. Kıbrıs Haçlıları da kendi iç sorunları ile meşgul olduklarından Müslümanların dikkatini üzerlerine çekmek istememişlerdir. Bu yüzden Kudüs Haçlılarının yardımına olumlu yanıt vermemiştir.⁷⁶

Kudüs'te öldürülenler arasında Aziz James Ermeni manastırında bulunan eden Rum patrik⁷⁷ ile rahip ve rahibeler de yer almıştır. Hârizmşahlar'ın Kudüs'ü alırken Hristiyanlara karşı ortaya koydukları davranışlar Selâhaddin Eyyûbî'nin Hittin'den sonra Kudüs Hristiyanlarına karşı sergilediği tavırdan farklı boyutta olmuştur. Ancak Haçlıların, Kudüs'ü ele geçirdiklerinde günlerce akıttığı Müslüman kanını batılı

⁷² Runciman, *A History of the Crusades: The Kingdom of Jerusalem*, 3/224-225.

⁷³ Karataş, *Eyyûbî- Hârizmşah İlişkileri*, 108.

⁷⁴ Selim, *el-Etrakü'l-Harezmiyyun fi's-Şarki'l-Edna'l-İslâmî*, 107-108.

⁷⁵ Selim, *el-Etrakü'l-Harezmiyyun fi's-Şarki'l-Edna'l-İslâmî*, 102.

⁷⁶ Runciman, *A History of the Crusades: The Kingdom of Jerusalem*, 3/224; Aşur, *el-Hareketü's-Salibiyye: Safha Müşerrefe fi Tarihi'l-Cihâdî'l-İslami fi'l-Uşûrî'l-Vustâ*, 2/947-948; Sabri, *et-Tarihi ve's Siyasi Devleti Harezmiyye*, 291; Selim, *el-Etrakü'l-Harezmiyyun fi's-Şarki'l-Edna'l-İslâmî*, 101.

⁷⁷ İbnü'l-Amîd, *Ahbarü'l Eyyûbiyyin*, 33.

tarihçiler bile saklamamıştır.⁷⁸ Hârizmşahlar'ın 642/1244 senesinde aldığı bu zafer ile Kudüs, I. Dünya Savaşında Osmanlı İmparatorluğu'nun mağlup olarak Kudüs'ün elden çıkmasına kadar Müslümanların olmuştur.⁷⁹

2.2. Gazze/Hiribya/La Forbie Savaşı (642/1244) ve Hârizmşahlar'ın Rolü

Kudüs başarısından sonra Hârizmşahlar, Mısır ordusu ile Arbiya⁸⁰ denilen mevkide buluşmuşlardır. Hârizmşahlar, Nusaybin'den Filistin'e doğru hareket ettiklerinde bir grup onlardan ayrılarak Şam Guta'sına geçmişlerdi. O grup da gelerek Arbiya mevkinde onlara dahil olmuştur. Mısır hükümdarı Salih Eyyûb, Hârizmşahlara teçizat, elbise ve gıda desteği sağlarken önde gelen komutanlarından memlükü Baybars önderliğinde Mısır ordusunu Gazze'ye yollamıştır. Ardından Hüsmeddin b. Ali önderliğinde diğer grubu Nablus'a göndermiştir.⁸¹ Salih Eyyûb, Hârizmşah askerlerinin Kahire'ye girmesini engelleyerek Gazze'de konaklamalarını istemiştir.⁸² Bu durum bize Salih Eyyûb'un Hârizmşahlar'ın, Mısır'da isyan çıkarak bozgunculuk yapmasından çekindiğini ve bunun için önlem almaya çalıştığına işaret etmiştir.⁸³

Franklar, Kudüs'ü kaybettikten sonra Dımaşk'a elçilerini yollayarak Salih İsmail'den destek talebinde bulunmuştur.⁸⁴ Bu amaçla Salih İsmail, Dımaşk ordusunu daha önce Hârizmşahlara karşı iki defa üstünlük sağlamış ve bu defada onları yeneceğini düşündüğü Humus meliki Mansur İbrahim önderliğinde göndermiştir.⁸⁵ Akkâ'da birleşen ordular oldukça kalabalık bir halde yola çıkmışlardır. Dımaşk askerlerine takviye olarak Nâsır Dâvûd'un ordusu Züheyr Sungur önderliğinde, Şam askerlerine dahil olmuştur.⁸⁶ Salih İsmail, Mısır'ın sahil kısmını Haçlılara verme konusunda söz vermiştir.⁸⁷

Humus meliki Mansur, Haçlıların bayrakları altında ve onların din adamları eşliğinde hareket etmişlerdir. Bu sebeple Melik Mansur önderliğinde Haçlılarla hareket eden Şam ordusu, İslam tarihi kaynaklarında tenkitlere maruz kalmıştır.⁸⁸ Şam-Haçlı ittifakı, Hârizmşahlar'ın aynı anda birden fazla cepheye savaşması halinde pes edeceklerini, Mısır ordusunun ise Hârizmşahlar olmadan uzun süre dayanamayacağını ve yenileceklerini düşünmüştür. Aynı anda saldırma planı yapmışlardır. Nâsır Dâvûd'un ordusu Mısır ordusunun önünü kesebilmek için Kudüs'e yakın bir mevkide konuşlanmıştır.⁸⁹ Haçlılardan 1500 süvari ve 10000 piyade olduğu nakledilmiştir.⁹⁰ Humus meliki Mansur, sabırlı olunmasını ve ilk aşamada hemen saldırıya geçilmemesini teklif etmiştir. Fakat sayıca fazla olmalarına güvenen Yafa kontu Walter teklifi reddetmiştir. Humus-Dımaşk askerlerinin başında Melik Mansur, Nâsır Dâvûd'un askerlerinin başında Züheyr Sungur ve el-Veziri, Haçlı ordusunun başında Rahipler, Kontlar, Daviye/Templier Şövalyeleri ve Hospitaller/İsbitâriyye Tarikatlarının liderleri bulunmuştur.⁹¹

Gazze'ye giden Haçlı/Frank ordusunda önemli şahıslar bulunmuştur. Bu ordu Orta Doğu Haçlılarının Hittin Savaşından beri topladığı en büyük sayıdaki Haçlı ordusu kabul edilmektedir.⁹² Yafa kontu Montfort'lu Volter Brienne, Sur ve Tibnin lideri Filip önderliğinde 600 atlı şövalye, Arman Perigord

⁷⁸ Philip K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2020), 892.

⁷⁹ Aşur, *el-Hareketü's-Salibiyye: Safha Müşerrefe fi Tarihi'l-Cihâdî'l-İslami fi'l-Usûri'l-Vustâ*, 2/948.

⁸⁰ Askalan ve Gazze arasında yer alan Haçlı savaşları tarihinde namı meşhur bir yer. Nüveyrî, *Nihayetü'l-Ereb fi'l-Fünun'ı Edeb*, 29/198.

⁸¹ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb fi Ahbâri Benî Eyyûb*, 5/337.

⁸² Ali Muhammed Muhammed Sallâbî, *El-Eyyûbüyyin Ba'de Selâhaddin: Dört, Beş, Altı Ve Yedinci Haçlı Seferleri* (Beyrut: Da'r el-Marefah, 2010), 340.

⁸³ İbnü'l-Âmid, *Ahbarü'l-Eyyûbüyyin*, 33; Selim, *el-Etrakü'l-Harezmiyyun fi's-Şarki'l-Edna'l-İslâmî*, 109.

⁸⁴ Ebü'l-Kâsım Şehabeddin Abdurrahman Ebû Şame Makdisi, *Teracimu Ricali'l-Karneyni's-Sadis ve's-Sabi' = ez-Zeyl ale'r-Ravzateyn* (Beyrut: Dârü'l-Cil, 1974), 174.

⁸⁵ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb fi Ahbâri Benî Eyyûb*, 5/333-337; Humphreys, *From Saladin to the Mongols*, 275.

⁸⁶ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb fi Ahbâri Benî Eyyûb*, 5/338; Ebü'l Fida, *el-Muhtasar fi Ahbari'l-Beşer*, 2/277.

⁸⁷ Nüveyrî, *Nihayetü'l-Ereb fi'l-Fünun'ı Edeb*, 29/197; Hamdi Abdulmunim Muhammed Hüseyin, *Dirasat fi't Tarihi Eyyûbüyyin ve'l-Memalik* (İskenderiye: Da'r Marifetü'l-Camiye, 2000), 122; Hyun, "el-Harezmiyye fi Bilâdi Şâm ve'l-Cezîre", 17.

⁸⁸ Haçlılara destek veren Eyyûbî ailesi için Ebu Şame, "münafık" terimini kullanmıştır. bk. Makdisi, *Teracimu Ricali'l-Karneyni's-Sadis ve's-Sabi' = ez-Zeyl ale'r-Ravzateyn*, 174; Nüveyrî, *Nihayetü'l-Ereb fi'l-Fünun'ı Edeb*, 29/198.

⁸⁹ Nüveyrî, *Nihayetü'l-Ereb fi'l-Fünun'ı Edeb*, 29/198; İbnü'd Devâdârî, *Kenzü'd-Dürer ve Cami'ul-Ğurer*, 7/354.

⁹⁰ Humphreys, *From Saladin to the Mongols*, 275.

⁹¹ Sibt İbnü'l-Cevzi, *Mira'tü'z-Zaman fi Tevârihi'l-A'yan*, 22/381; İbnü'l Âmid, *Ahbarü'l-Eyyûbüyyin*, 33; Sabri, *et-Tarihi ve's Siyasi Devleti Harezmiyye*, 292.

⁹² Işın Demirkent, "Haçlılar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 1996), 14/208.

liderliğinde en az 300 Templier şövalyesi, önemli şövalyelerden William Châteauneuf emrinde iki yüz Hospitaller/İsbitâriyye süvarisi, Alman Haçlılarından 400 atlı asker yer almıştır. “Ayrıca general ve diğer üst düzey komutanlar bu sayılar ile orantılı olarak görev almıştır.”⁹³ Sur başpiskoposu Patrik Robert ile Remle piskoposu Ralph ordudaki din adamları arasında yer almıştır. Antakya prensi Bohemond yakın akrabalarından önemli kişileri ve Trablus Kontluğundan Jean de Ham’ı takviye olarak göndermiştir.⁹⁴

Humus Meliki Mansur ve beraberinde Salih İsmail’in askerleri orta tarafta, Haçlılar sancak tarafında, Nâsir Dâvûd’un ordusu sol tarafta yer almıştır.⁹⁵ Franklar bugünü, geçmişte II. Âdil döneminde Gazze’de yaşadıkları hezimetin intikamını alma günü olarak düşünmüştür.⁹⁶

Mansur’un askerleri geride beklerken Franklar ise saldırıya geçmiştir. 642/1244 senesinin Cemaziyülevvel ayının on ikisinde Gazze şehrinin dış kısımlarında Hiribya⁹⁷ veya Ze’ka konumlarında ordular arasında savaş patlak vermiştir. Hârizmşahlar, Bereke Han önderliğinde Şam askerleriyle savaşırken Mısır askerleri Franklar ile çatışmıştır. Melik Mansur’un askerleri mevzilerini korurken bir kısım Dımaşk ve Kerek askerleri ise dayanamayarak geri dönmüştür. Hârizmşahlar ve Şam orduları arasındaki çatışmalarda uzun süre dayanamayan Şam ordusu yenilmiş, Melik Mansur beraberinde bazı askerler ile Dımaşk’a geri dönünce Frankların savunması çökmüştür. Kerek ordusundan el-Halati ve el-Veziri ile bazı Dımaşk askerleri ve emirler Mısır ordusuna ve Hârizmşahlar’a esir düşmüştür. Haçlılar ve Mısır ordusu arasındaki çatışmalarda Franklar iyi savaşmıştır. Hatta Mısır ordusuna üstün bile gelmiş ve Mısır ordusu el-Ariş’e çekilmiştir. Hârizmşahlar’ın Haçlılara saldırması ile Mısır Ordusu toparlanabilmiştir. Melik Mansur’un çekilmesiyle yalnız kalan Haçlılar bir yandan Hârizmşahlar diğer taraftan Mısır ordusu tarafından ablukaya alınmıştır. Hârizmşahlar, Haçlı askerlerinin neredeyse tamamını kılıçtan geçirmiştir. Franklar iyi savaşmış olmalarına rağmen avunması çökünce büyük bir hezimete uğramıştır. Bu sebeple asıl yenilgilerini Hârizmşah askerlerine karşı almışlardır.⁹⁸

II. Gazze savaşının asıl çarpışmalarının Mısır-Hârizmşahlar birlikleri ve Templier- Hospitaller şövalyeleri arasında gerçekleştiğini aktaranlar olduğu gibi⁹⁹ Humus- Frank askerleri ile Rükneddin Baybars’ın liderliğindeki Mısır ordusu arasında gerçekleştiğini belirten tarihçilerde olmuştur.¹⁰⁰ İkinci görüşe göre savaşın kaderini Mısır ordusu belirlerken ilk duruma göre savaşın kazanılmasını Hârizmşahlar sağlamıştır. Dönemin tarihçisi İbn Âmid bu savaş hakkında şu ifadeleri kullanmıştır:

“...Franklara gelince onlar Mısır ve Harezmi ordularına karşı dimdik durmuş ve küçük bir grup hariç neredeyse bütün Haçlılar öldürülünceye kadar çarpışmalar devam etmiş, onlardan çok az bir kısmı sağ kalmış, onlarda esir edilerek Kahire’ye gönderilmiştir.”

Savaşın başlama ve bitişi hakkında elde ettiğimiz veriler, Müslüman müelliflerin eserlerinde ve batı kaynaklarında benzerlik dikkat çekmiştir.¹⁰¹ İslam tarihi kaynakları çoğunlukla bu zaferi, Selâhaddin Eyyûbî

⁹³ Karataş, *Eyyûbî- Harizmşah İlişkileri*, 112.

⁹⁴ Runciman, *A History of the Crusades: The Kingdom of Jerusalem*, 3/225-226; Aşur, *el-Hareketü’s-Salibiyye: Safha Müşerrefe fi Tarihi’l-Cihâdî’l-İslami fi’l-Usûri’l-Vustâ*, 2/948-949; Abdulvehhab, *Tarihi Tuyotun*, 248-253.

⁹⁵ İbn Vâsıl, *Müferricü’l-Kürûb fi Ahbâri Benî Eyyûb*, 5/338.

⁹⁶ Runciman, *A History of the Crusades: The Kingdom of Jerusalem*, 3/226.

⁹⁷ Nasîrüddin Muhammed b. Abdürrahim b. Ali al-Furat, *Ayyubids Mamlukes and Crusaders Selections from the Tarikh Al-Duwal Wa’l-Muluk: The Text = Tarihi’d-Düvel Ve’l-Müluk* (Cambridge: W. Heffer and Sons Ltd., 1971), 8.

⁹⁸ Sibt İbnü’l-Cevzi, *Mira’tü’z-Zaman fi Tevarihi’l A’yan*, 22/382-385; İbn Vâsıl, *Müferricü’l-Kürûb fi Ahbâri Benî Eyyûb*, 5/338-339; Nüveyrî, *Nihayetü’l-Ereb fi’l Fünun’i Edeb*, 29/197-198; İbn Haldûn, *Tarihu İbn Haldun=Kitabu’l-İber*, 5/414; İbn Sibât, *Sıdkü’l el-Ahbar: Tarihu İbn Sibât*, 1/331; Abdulvehhab, *Tarihi Tuyotun*, 249; Hüseyin, *Dirasat fi’l Tarihi Eyyûbiyyin ve’l-Memalik*, 123.

⁹⁹ İbn Haldûn, *Tarihu İbn Haldun=Kitabu’l-İber*, 5/414.

¹⁰⁰ Makdisi, *Teracimu Ricali’l-Karneyni’s-Sadis ve’s-Sabi’ = ez-Zeyl ale’r-Ravzateyn*, 174.

¹⁰¹ İbn Vâsıl, *Müferricü’l-Kürûb fi Ahbâri Benî Eyyûb*, 5/339; Nüveyrî, *Nihayetü’l Ereb fi’l Fünun’i Edeb*, 29/198-199; Hafız Zehebi, *el-İber fi Haberi men Çaber* (Beyrut: Dar el- Kutub el- İlmiah, 1985), 3/242; Ebü’s-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh Safedî, *Tuhfetü Zevî’l-Elbâb fi Men Hakeme bi-Dımaşk Mine’l-Hulefâ’ ve’l-Mülûk ve’n-Nüvvâb*. (Dımaşk: Vizaretü’s Sekafe, 1996), 2/132-133; Makrizi, *Kitabü’s Sülûk li-Ma’rifeti Düvel’i Mülûk*, 1/419-421; Hanbeli, *Şifâü’l-Kulub fi Menakibi Beni Eyyûb*, 337.

döneminden beri “Benzeri yaşanmamış büyük bir gün.” olarak naklederken¹⁰² modern dönem tarihçilerinden bazıları bunu “İkinci Hittin” olarak adlandırmıştır.¹⁰³ Batılı araştırmacılar II. Gazze Savaşı için, Hittinden sonra alınmış en büyük yenilgi,¹⁰⁴ Hârizmşahlar ve Mısır ordusuna karşı alınmış feci bir yenilgi ve büyük hayal kırıklığı olarak aktarmışlardır.¹⁰⁵ Haçlıların diplomatik yollardan alınmış kazanımlarının kaybolması olarak yorumlanmıştır. Ayrıca batılı kaynaklar bugünü, doğu Haçlı tarihi açısından “Bu, felaket sayılan bir gün” olarak nitelemişlerdir. Hittin ile kıyaslanan II. Gazze/La Forbie Savaşı bölgedeki Haçlı gücünü kırmıştır.¹⁰⁶

Gazze savaşı, Hârizmşahlar, Salih Eyyûb, Frank ve Şam Eyyûbileri ile coğrafya açısından bazı sonuçlar doğurmuştur. Bunlardan ilki, şüphesiz Orta Doğu Haçlılarının askeri gücünü önemli ölçüde kaybetmiş olmalarıdır. Haçlılar Filistin sahil bölgesi haricinde varlık gösteremez olmuşlardır. Bölgedeki Haçlıların savaşız elde ettiği bütün kazanımları, Gazze savaşıyla yok olmuştur.¹⁰⁷ Hem askeri hem de dini sınıftan çok sayıda kayıp vermişlerdir. Sağ kalanların büyük çoğunluğu ise esir düşmüştür. Esir düşen Frank askerlerinin yaklaşık olarak sekiz yüz kişi olduğu nakledilmiştir.¹⁰⁸ Haçlıların önde gelen komutanları, Hârizmşahlar tarafından esir alınarak Kahire’ye gönderilmiştir. Öldürülenlerin başları günlerce Mısır’ın şehirlerinde kapılar ve kalelerde asılı kalmıştır.¹⁰⁹ Esir düşenler Trablus Kontu, Yafa Kontu Walter ve William Châteauneuf yer almıştır. Sağ kalanlardan bazıları Yafa ve Askalan’a kaçmıştır. Bunların başında Montfort’lu Philip, 33 Templier şövalyesi, 26 Hospitalier şövalyesi, Germen (Alman) tarikatı mensubu olan bazı askerler ile hayatta kalan diğer askerler ve patrikler yer almıştır. İlk başta savaşa katılanlar ile geriye kalanların sayısı karşılaştırıldığında Haçlılar açısından bu mağlubiyetin bedelinin ne kadar ağır olduğu ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Savaşa katılan üç yüz Daviye/Templier şövalyesinden sağ kalan otuz üç kişi, iki yüz Hospitaller/İsbitariyye şövalyesinden sağ kalan yirmialtı kişi olmuştur.¹¹⁰

Savaşın iktisadi ve toplumsal olarak ortaya çıkardığı bazı sonuçları da olmuştur. Şam ordularından önemli şahıslar Hârizmşahlar tarafından esir alınarak yağmalanmışlardır. Ele geçirilen esirlerden zindanlarda yer kalmamıştır.¹¹¹ Humus meliki Mansur’un hazineleri, atları ve silahları ele geçirilmiş ve askerleri katledilmiştir. Bu durum Hârizmşah ve Mısır ordusuna önemli miktarda değerli eşya geçmesini ve ekonomik anlamda rahatlamalarını sağlamıştır. Nâsır Dâvûd’un ordusunda bulunan ve esir düşen Züheyr Sungur’un her şeyi elinden alınmıştır. Savaştan canını zor kurtararak Dimaşk’a dönen Humus meliki Mansur İbrahim Haçlılarla kurduğu ittifaktan oldukça pişman olmuştur. Kaynaklarımızda Melik Mansur’a atfedilen şu cümle bu pişmanlığa işaret etmektedir: “Vallahi, Frankların bayrağı altında sürüklendiğimizde başaramayacağımızı biliyordum.”¹¹² Bu rivayeti İbn Vâsıl¹¹³ ve İbn Cevzi küçük bir farkla aktarmıştır.¹¹⁴

¹⁰² Sibt İbnü’l-Cevzi, *Mira’tü’z-Zaman fi Tevârihi’l-A’yan*, 22/382; Ebû Hafs Zeynüddin Ömer b. Muzaffer b. Ömer İbnü’l-Verdi, *Tetimmatü’l-Muhtasar fi Ahbari’l-Beşer = Tarihu İbni’l-Verdi* (Beyrut: Dârü’l-Ma’rife, 1970), 2/253; Safedî, *Tuhfetü Zevî’l-Elbâb fi Men Hakeme bi-Dimaşk Mine’l-Hulefâ’ ve’l-Mülûk ve’n-Nüvâb*, 2/133; İbn Sibat, *Sıdkü’l el-Ahbar: Tarihu İbn Sibat*, 1/331.

¹⁰³ Aşur, *el-Hareketü’s-Salibiyye: Safha Müşerrefe fi Tarihi’l-Cihâdi’l-İslami fi’l-Usûri’l-Vustâ*, 2/949; Abdulvehhab, *Tarihi Tuyotun*, 253.

¹⁰⁴ Shlomo Lotan, “The Battle of La Forbie (1244) and Its Aftermath – Re-Examination of the Military Orders’ Involvement in the Latin Kingdom of Jerusalem in the Mid-Thirteenth Century”, *Ordines Militares-* (Nicolaus Copernicus University Press, 2012), XVII/54.

¹⁰⁵ W.B. Stevenson, *The Crusaders In The East* (Cambridge: Cambridge University Press, 1907), 323.

¹⁰⁶ Runciman, *A History of the Crusades: The Kingdom of Jerusalem*, 3/227; Humphreys, *From Saladin to the Mongols*, 275.

¹⁰⁷ Runciman, *A History of the Crusades: The Kingdom of Jerusalem*, 3/227.

¹⁰⁸ Runciman, *A History of the Crusades: The Kingdom of Jerusalem*, 3/227; Sabri, *et-Tarihi ve’s Siyasi Devleti Harezmiyye*, 293.

¹⁰⁹ İbnü’l Amîd, *Ahbari’l Eyyûbiyyin*, 33; İbn Vâsıl, *Müferricü’l-Kürûb fi Ahbâri Benî Eyyûb.*, 5/338-339; Ebû’l Fida, *el-Muhtasar fi Ahbari’l Beşer*, 2/277; Nüveyrî, *Nihayetü’l-Ereb fi’l Fünun’i Edeb*, 29/198.

¹¹⁰ Runciman, *A History of the Crusades: The Kingdom of Jerusalem*, 3/227; Stevenson, *The Crusaders In The East*, 323; Seyyid Ali Harîrî, *el-Ahbârü’s-Seniyye fi Tarihi’l-Hurûbi’s-Salibiyye* (Kahire: Ayn li’d-Dirasat ve’l-Buhusi’l-İnsaniyye ve’l-İctimaiyye [Ein for Human and Social Studies], 2017), 241; Aşur, *el-Hareketü’s-Salibiyye: Safha Müşerrefe fi Tarihi’l-Cihâdi’l-İslami fi’l-Usûri’l-Vustâ*, 2/949; Abdulvehhab, *Tarihi Tuyotun*, 252-253.

¹¹¹ İbn Vâsıl, *Müferricü’l-Kürûb fi Ahbâri Benî Eyyûb*, 5/338-339; Nüveyrî, *Nihayetü’l Ereb fi’l Fünun’i Edeb*, 29/198-199; Humphreys, *From Saladin to the Mongols*, 275.

¹¹² Nüveyrî, *Nihayetü’l-Ereb fi’l-Fünun’i Edeb*, 29/199.

¹¹³ “Savaş günü geldiğinde, Allah’u Teâla kalbime, Müslümanlara karşı kafirlerle beraber savaştığımız için kazanamayacağımızı düşürdü.” İbn Vâsıl, *Müferricü’l-Kürûb fi Ahbâri Benî Eyyûb*, 5/339.

¹¹⁴ “Frankların Haçı altında gittiğimizde başaramayacağımızı biliyordum.” Sibt İbnü’l Cevzi, *Mira’tü’z Zaman fi Tevârihi’l A’yan*, 22/382.

Bu savaşın diğer bir sonucu ölen insan sayısıdır. Şam ve Frank askerlerinden ölü sayısının otuz bini¹¹⁵ aştığı nakledilmiştir.¹¹⁶ Dönemin tarihçisi İbnü'l-Cevzi, savaşın olduğu gün Kudüs'te bulunmuş ve ertesi gün oradan ayrılarak Gazze'ye geçmiştir. Savaş meydanındaki izlenimlerini naklederken şu cümleleri kurmuştur: “Savaşın ikinci günü sabahı Gazze’ye vardım ve insanları çubuklarla ölüleri sayarken gördüm. ‘Şöyle söylüyorlardı: 30.000’den fazla ölü var’. dediler.”¹¹⁷ Öldürülenler arasında Templier tarikatı şövalyelerinin önde gelenlerinden Sur başpiskoposu, Remle piskoposu ve Batron’lu Sida ile Batron’nun diğer hükümdarı da bulunmuştur.¹¹⁸ İslam Tarihçisi olan Safedi ise, ölü sayısının yirmialtısını (26000) geçtiğini nakletmiştir.¹¹⁹

Cemaziyülevvel ayının on beşinci gününde galibiyet haberi Salih Eyyûb’a ulaştığında Kahire ve Mısır ülkesinde bulunan iki kale daha önce görülmemiş bir güzellikte süslenmiştir. Mısır halkı büyük sevinç yaşamış, günlerce kutlama yapmışlardır.¹²⁰

Haçlıların savaş sırasındaki kayıplarının yanı sıra toprak alanında da kayıpları olmuştur. Hârizmşahlar, Hristiyanların elinde olan bölgelere saldırarak bu bölgelerin kontrolünü ele geçirmişlerdir. Haçlıların Eyyûbîler’e ödemesi gereken vergiler Hârizmşahlara geçmiştir. Bölge ahalisinin ürünlerine el koymuşlardır. Orta Doğu Haçlıları, Melik Kâmil ile yaptıkları anlaşma ile süreç içerisinde önemli kazançlar sağlamıştı. Ayrıca bölgede diplomatik anlamda avantajlı duruma geçmişlerdi. Fakat yıllar boyunca elde ettikleri kazançlar Gazze’de aldıkları yenilgi ile bir anda yok olmuştur. Kudüs’ü kaybetmeleri Haçlılar için büyük bir kayıp sayılmaktaydı. Ayrıca Mısır hükümdarı Salih Eyyûb ve Şam hükümdarı Salih İsmail’in savaş öncesi Franklar ile ittifak kurmak için verdikleri uğraşlar ele alınırsa Haçlıların savaş sonrası durumları adeta bir yıkım olmuştur. Hârizmşahlar ise savaş sonucunda Haçlı ordusuna ait ganimetleri de ele geçirdiğinden dolayı ekonomik avantaj sağlamışlardır.¹²¹

Savaşın önemli olan bir diğer sonucu ise Avrupa’dan yeni bir Haçlı Seferi için hazırlıkların başlaması olmuştur. Hârizmşahlar’ın Kudüs’ü alması ve Haçlıların Gazze mağlubiyetinden sonra bölgede bulunan Haçlılar, Beyrut piskoposu Galeran ve Antakya Patriği Albert’in aralarında bulunduğu bir ekibi Avrupa’ya göndermiştir. Bu durum Orta Doğu Haçlılarının (Kudüs, Trablus ve Antakya Haçlıları) bir çıkmaza girmiş olduğunu göstermiştir. Orta Doğu’da Haçlılar açısından vaziyetin vahametini Avrupa’daki krallara, şövalyelere ve papalığa anlatmışlardır. Yeni bir sefer düzenlemeyi düşünen Batılı Hristiyanlar, Orta Doğu Haçlılarından gelen yardım talebi sonucunda Fransa’da bir konsey toplamıştır.¹²²

1245 senesi haziran ayında toplanan konseyde alınan kararların başında yeni bir Haçlı Seferi düzenlenmesi gelmiştir. Kudüs’te bulunan kutsal kabirlerin Müslümanlardan geri alınması, esir askerlerin kurtarılması kararlaştırılmıştır. Avrupa’nın içinden geçtiği buhranlı bir dönemde VII. Haçlı Seferi Fransa kralı IX. Luis öncülüğünde başlamıştır.¹²³ Fransa kralını sefere çıkmaya sevk eden etkenlerin başında Hârizmşahlar’ın Doğu’daki Latinlere uyguladığı çeşitli eziyetler, Kudüs’ün Frankların elinden çıkması, Gazze’deki yenilgi, mabet ve kiliselerin kutsallığının hiçe sayılması, Hz. İsa’ya ait olduğu söylenen kabrin

¹¹⁵ “Hittin savaşında ölen sayısı esirler ile 20.000 diye aktarılmıştır.” Ramazan Şeşen, “Hittin Savaşı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/166; Ramazan Şeşen, *Eyyûbîler* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2012), 54.

¹¹⁶ Nüveyrî, *Nihayetü'l-Ereb fi'l-Fünun’i Edeb*, 29/198.

¹¹⁷ Sibt İbnü'l-Cevzi, *Mira’tü’z Zaman fi Tevârihi’l A’yan*, 22/382; Basuğuy, *Haçlılar Karşısında İslam’ın Sağlam Bir Kalesi Eyyûbîler*, 103-104.

¹¹⁸ Runciman, *A History of the Crusades: The Kingdom of Jerusalem*, 3/225; Aşur, *el-Hareketü’s-Salibiyye: Safha Müşerrefe fi Tarihi’l-Cihâdi’l-İslami fi’l-Usûri’l-Vustâ*, 2/949.

¹¹⁹ Safedî, *Tuhfetü Zevî’l-Elbâb fi Men Hakeme bi-Dimaşk Mine’l-Hulefâ’ ve’l-Mülûk ve’n-Nüvâb*, 2/133.

¹²⁰ İbn Vâsıl, *Müferricü’l-Kürûb fi Ahbâri Benî Eyyûb*, 5/339; Nüveyrî, *Nihayetü'l-Ereb fi'l-Fünun’i Edeb*, 29/199; Basuğuy, *Haçlılar Karşısında İslam’ın Sağlam Bir Kalesi Eyyûbîler*, 105.

¹²¹ İbnü’l Amîd, *Ahbarü’l Eyyûbiyyin*, 33; Steven Runciman - Fikret İşıltan, *Haçlı Seferleri Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987), 3/197-198; Abdulvehhab, *Tarihi Tuğotun*, 253-254.

¹²² Ernest Barkır, *el-Hurub el-Salibiyye* (Beyrut: Daru’l-Nehdatu’l-Arabiye, ts.), 117-119; Aşur, *el-Hareketü’s-Salibiyye: Safha Müşerrefe fi Tarihi’l-Cihâdi’l-İslami fi’l-Usûri’l-Vustâ*, 2/952-953; Bedreddin Basuğuy, “Yedinci Haçlı Seferi: el-Melikü’l-Muazzam Tûrânşâh, Saint Louis ve Mansûra Savaşı”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/10 (2017), 172.

¹²³ Demirkent, “Haçlılar”, 14/541.

ateşe verilmesidir. Bu gelişmeler, özelde Saint Luis genelde Batı halkı için bir korku kaynağı, duygularını harekete geçiren ve kutsal topraklarda yaşananların intikamını alma isteği uyandıran nedenlerdi.¹²⁴

Hârizmşahlar'ın Gazze savaşındaki konumu Mısır Eyyûbîler'inin lehine iken Şam Eyyûbîler'inin aleyhinde olmuştur. Hârizmşahlar, bu savaşta belirleyici güç olmuştur. Çünkü Mısır ordusu Franklar karşısında geri çekilmişken Hârizmşahlar devreye girerek savaşı tamamen Mısır Eyyûbîlerinin lehine sonuçlandırmıştır. Kudüs'ü Franklardan almış olmaları da dahil edildiğinde Hârizmşahlar'ın desteğiyle Salih Eyyûb, Filistin bölgesinde, Gazze sahili ve Kudüs'ün kontrolünü ele geçirmiştir. Salih Eyyûb, siyasi olarak bölgede otoritesini hızlıca tesis etmiştir. Bu galibiyetle birlikte bir süre daha askeri olarak Hârizmşahlar bölgede önemli bir erk olmuştur. Melik Salih Eyyûb, zaferin getirdiği güvenle Eyyûbî ailesinde tek yetkili olmak iktidarını sağlama almak için Hârizmşahlar'dan daha çok istifade etmeye çalışmıştır. Fakat onları Mısır'da değil farklı bölgelerde iskân etmiştir. Bu durum Hârizmşahlar'ın memnun olduğu bir durum olmasa da ilk başta herhangi bir problem çıkarmamışlardır. Salih Eyyûb'un amacı onlardan Dımaşk kuşatmasından da faydalanmak olmuştur.¹²⁵ Savaşın sonucunda Şam ve Ürdün melikleri hakimiyet alanlarını kaybetme riskiyle karşı karşıya kalmıştır. Salih Eyyûb, Dımaşk'ı almak için harekete geçmiştir. Salih İsmail, yenilgi haberi ile Dımaşk'a döndüğünde Melik Mansur'u sıcak karşılamamıştır.¹²⁶

Sonuç

Hârizmşahlar'ın tarih sahnesinden silinmesinden sonra ortaya çıkan askerî topluluk, Orta Doğu'nun siyasi coğrafyasında son derece etkili bir rol oynadı. Selçuklu ve Eyyûbî yönetimlerinin bu topluluğu kontrol etme çabaları, çoğu kez yeni dengeler doğurdu ancak çoğu defa da yeni tehditlerin ortaya çıkmasına sebep oldu. Hârizmşahlar'ın Kudüs'ü Haçlılardan alması, bölge tarihinin kritik dönüm noktalarından biri olsa da uzun vadede Moğol tehdidine karşı ortak bir siyasetin geliştirilememesi, bölge devletlerinin zayıflamasına yol açtı. Onların askeri gücü kısa vadeli başarılar sağladı fakat bu güç, siyasi birlikten yoksun olduğu için uzun vadeli istikrara dönüşmedi.

Celâleddin sonrası Selçuklu hizmetine giren Hârizmşahlar'ın lideri olan Kayırhan'ın tutuklanıp hapsedilmesi ve sonuçta ölmesiyle Hârizmşahlar, Selçuklulardan ayrılarak Cezire ve civarında karışıklık çıkarmaya başladılar. Hârizmşahlar'ın oluşturduğu kaos ortamıyla beraber siyasi ve toplumsal alanda olduğu gibi iktisadi alanda da ciddi sorunlar oluşmaya başladı. İnsanların ürünleri yakılmış malları talan edilmiştir. Ürün talebinde düşüş gıda tedarikinin zorlaşmasına ve fiyatların yükselmesine sebep olmuştur. Ekonomik hayatın girdiği bu çıkmazlar insanların, hayatlarını idame etmelerini zorlaştırmıştır.

Eyyûbîlerin Cezire meliki olan Salih Eyyûb, Hârizmşahlar'ın çıkardığı sorunları çözmek amacıyla onları hizmetine almıştır. Bu sayede ordusunu kuvvetlendirmiş ve bölgedeki nüfuzunu arttırmıştır. Salih Eyyûb'un, Melik Cevad Yunus'tan Dımaşk'ı teslim alıp Mısır'a hareket etmesi Dımaşk'ı amcası Melik Salih İsmail'e kaptırmasına neden olmuştur. Melik Salih Eyyûb, Mısır'da hâkimiyetini sağlama aldıktan sonra Salih İsmail ile müzakerelere başlamıştır. Müzakerelerin olumsuz sonuçlanmasıyla birlikte Şam'ın Haçlılarla kurduğu ittifaka karşılık Mısır Eyyûbîleri -Hârizmşahlar ortaklığı gerçekleşmiştir. Eyyûbî ailesinin içerisinde bulunduğu çatışmalar ve anlaşmazlıklar yaklaşan Moğol tehlikesinin boyutunu öngörememelerine neden olmuştur. Bu durum Haçlıların da planlarını uygulama konusunda kolaylık sağlamıştır.

Mısır Eyyûbîleri ve Hârizmşahlar ortaklığının Haçlılar açısından sonuçlarına bakıldığında o dönemde onlar da siyasi olarak birlik oluşturamamışlardı. Ancak Müslümanların içinde bulunduğu ayrılık itibarıyla hiçbir Müslüman devletin kurulu varlıklarını tehdit edemeyeceğini düşünmekteydiler. Mısır, Dımaşk, Humus ve Kerek hükümdarları Haçlılarla ittifak kurmak için yarışırken Eyyûbîleri kendileri için tehdit

¹²⁴ Harîrî, *el-Ahbârü's-Seniyye fi Tarihi'l-Hurûbi's-Salibiyye*, 243-244; Basuğuy, "Yedinci Haçlı Seferi: el-Melikü'l-Muazzam Tûrânşâh, Saint Louis ve Mansûra Savaşı", 170-171.

¹²⁵ Sabri, *et-Tarihi ve's Siyasi Deleti Harezmiyye*, 294-295; Abdulvehhab, *Tarihi Tuyotun*, 253-254.

¹²⁶ Makdisi, *Teracimu Ricali'l-Karneyni's-Sadis ve's-Sabi' = ez-Zeyl ale'r-Ravzateyn*, 174.

olarak görmüyorlardı. Fakat Mısır Eyyûbîler'inin isteğiyle Hârizmşahlar Kudüs'ü almak için hareket ettiğinde hayal kırıklığı yaşamışlardır. Bu hareket Müslümanlar açısından olumlu sayılacak bazı gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. Bu gelişmelerin başında Hârizmşahlar'ın 642/1244 yılında Kudüs'ü Franklar'dan alarak uzun yıllar Müslümanların hâkimiyetinde kalmasına vesile olmaları gelmektedir. Diğer gelişme ise yine 642/1244 yılında gerçekleşen II. Gazze/ La Forbie Savaşı gelmektedir. Bu savaş sonucunda Orta Doğu Haçlıları masa başında elde ettikleri haklarını ve askeri güçlerini kaybetmişlerdir. Bu da bölgedeki Haçlıların yeni bir sefer düzenlemesini zorlaştırmıştır. Ancak savaşın akabinde meydana gelen hadiseler, Avrupa'dan VII. Haçlı Seferi olarak adlandırılan yeni bir Haçlı Seferi'nin başlamasına da neden olmuştur. Mısır Eyyûbî sultanının otoritesini tesis etmesinde Hârizmşahlar'ın önemli rolü olmuştur. Fakat bütün hizmetlerine rağmen Mısır Eyyûbî sultanı Salih Eyyûb'un Hârizmşahlar'a güvenmediğini belirtmek gerekmiştir. Hârizmşahlar, Eyyûbî ailesinden en çok hizmet ettikleri Salih Eyyûb'a bazen itaat etmişler bazen de isyan etmişlerdir

Bu çalışma Hârizmşahların, Eyyûbî ordusuna katılmasının Filistin'de Müslüman güçlerin tekrar yapılanmasında önemli bir etken olduğunu ortaya koymuştur. Fakat Hârizmşahların, Eyyûbîlere katılması Eyyûbîlerin iç rekabetinin derinleşmesine ve bölgede istikrarsızlığa yol açmıştır. İleride yapılacak çalışmaların Hârizmşah birliklerinin toplumsal ve askeri yapısına odaklanması, dönemin güç dengelerinin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Kaynakça / References

- Abdulvehhab, Hasan. *Tarihi Tuyotun*. İskenderiye: Da'r Marifetü'l-Camiye, 1989.
- Arini, el-Seyyid el-Bâz el-. *Moğol*. Beyrut: Dar Nuhdetü'l-Arabiyye, 1981.
- Aşur, Said Abdulfettah. *el-Hareketü's-Salîbiyye: Safha Müşerrefe fi Tarihi'l-Cihâdi'l-İslami fi'l-Uşûri'l-Vustâ*. Demmâm: el-Mektebetü Mütenebi, 1. Basım, 2009.
- Aşur, Saïd Abdülfettah. *el-Eyyubiyyûn ve'l-Memalik fi Mısr ve's-Şam*. Kahire: Dârü'n-Nehdati'l-Arabiyye, 1992.
- Azimli, Mehmet. "İslam'ın İlk Yıllarında Siverek'in Fethi ve Bazı Yanlış Anlamaları Tashih". *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/2 (2001).
- Barkır, Ernest. *el-Hurub el-Salibiyye*. Beyrut: Daru'l-Nehdatu'l-Arabiye, ts.
- Barthold, Vasilij Viladimiroviç. *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*. çev. Hakkı Dursun Yıldız. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990.
- Basuğuy, Bedreddin. *Haçlılar Karşısında İslam'ın Sağlam Bir Kalesi Eyyûbîler*. İstanbul: Siyer Yayınları, 1. Basım, 2017.
- Basuğuy, Bedreddin. "Yedinci Haçlı Seferi: el-Melikü'l-Muazzam Tûrânşâh, Saint Louis ve Mansûra Savaşı". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/10 (2017), 161-201.
- Basuğuy, Bedrettin. "Eyyûbîler Döneminde Harran (578-1182/658-1260)". *İslam Tarihi ve Medeniyetinde Harran*. ed. Kasım Şulul. 87-99. Ankara: Berikan Yayıncılık, 1. Basım, 2018.
- Bibi, Nâsirüddîn Hüseyin b Muhammed b Alî Ca'ferî Rugadî Münşî İbn. *el-Evamirü'l-Alaiyye fi'l-Umuri'l-Alaiyye*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1956.
- Bosworth, Clifford Edmund. *Doğuşundan Günümüze İslam Devletleri*. çev. Hande Canlı. İstanbul: Kaknüs, 1. Basım, 2005.
- Brockelmann, Carl. *İslam Milletleri ve Devletleri Tarihi*. çev. Neş'et Çağatay. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Yayınları, 2. Basım, 1964.
- Cahen, Claude. *Osmanlılardan Önce Anadolu*. çev. Erol Üyepazarcı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 4. Basım, 2011.
- Cüveyni, Alaeddin Ata Melik b. Muhammed. *Tarih-i Cihan Güşa*. çev. Mürsel Öztürk. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1. Basım, 2013.
- Demirkent, Işın. "Haçlılar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 14. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 1996.
- Ebü'l Fida, el-Melikü'l-Müeyyed İmâdüddîn İsmâîl b. Ali b. Mahmud el-Eyyûbî. *el-Muhtasar fi Ahbari'l-Beşer*. Beyrut: Dar el- Kutub el- İlmiyah, 1997.
- Furat, Nasirüddin Muhammed b. Abdürrahim b. Ali al-. *Ayyubids Mamlukes and Crusaders Selections from the Tarikh Al-Duwal Wa'l-Muluk: The Text = Tarihü'd-Düvel Ve'l-Müluk*. Cambridge: W. Heffer and Sons Ltd., 1971.
- Geyikoğlu, Hasan. "Anadolu'da Kalan Harzemliler". *Türk Kültürü* 410 (1997), 371-380.
- Gürbüz, Meryem. "Hârizmşahlar". *İslam Tarihi ve Medeniyeti*. ed. Mehmet Şeker. 8/397-441. İstanbul: Siyer Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Hanbeli, Ebü'l-Berekat Ahmed b İbrâhim. *Şifâü'l-Kulub fi Menakibi Beni Eyyûb*. Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, 1996.
- Harîrî, Seyyid Ali. *el-Ahbârü's-Seniyye fi Tarihi'l-Hurûbi's-Salibiyye*. Kahire: Ayn li'd-Dirasat ve'l-Buhusi'l-İnsaniyye ve'l-İctimaiyye [Ein for Human and Social Studies], 2017.

- Hitti, Philip K. *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*. çev. Salih Tuğ. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 1. Basım, 2020.
- Humphreys, R.Stephen. *From Saladin to the Mongols*. Newyork: State Universty of Newyork Press, 1977.
- Hüseyin, Hamdi Abdulmunim Muhammed. *Dirasat fi't Tarihi Eyyûbîyyin ve'l-Memalik*. İskenderiye: Da'r Marifetü'l- Camiye, 2000.
- Hyun, Hüseyin Kâzım. "el-Harezmiyye fi Bilâdi Şâm ve'l-Cezîre". *Mecelletü Diyâlâ li'l-Buhûsi'l-İnsâniyye* 53 (2011), 166-198.
- İbn Bibi, Nasîrüddin Hüseyin. *el-Evamirü'l Alaiyye fi'l Umuri'l Alaiyye*. çev. Mürsel Öztürk. 2 Cilt. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Basım, 1996.
- İbn Haldûn, Abdurrahmân b. Muhammed. *Tarihu İbn Haldun=Kitabu'l İber*. Beyrut: Darü'l Fikr, 2000.
- İbn Sibat, Hamza b. Fakih Ahmed b. Ömer. *Sıdkü'l el-Ahbar: Tarihu İbn Sibat*. Trablus: Carrus Pres, 1. Basım, 1993.
- İbn Şeddad, İzzeddin Muhammed. *el- A'lakü'l Hatire fi Zikri Ümerai's Şam ve'l Cezire*. Dımaşk: Vizaretü's Sekafe, 1928.
- İbn Tağrıberdi, Ebu'l Mehasin Cemaleddin. *en-Nücumu'z-Zahire fi Mülûki Mısr ve'l-Kahire*. Lübnan: Dar el-Kutub el- İlmiyah, 1992.
- İbn Vâsıl, Ebû Abdullah Cemaleddin Muhammed b. Salim İbn. *Müferricü'l-Kürûb fi Ahbâri Benî Eyyûb*. Kahire, 1957.
- İbnü'd Devâdârî, Seyfüddîn Ebû Bekr b. Abdillâh b. Aybek. *Kenzü'd-Dürer ve Cami'ul-Ğurer*. Kahire, 1972.
- İbnü'l 'Adim, Kemaleddin. *Zübdetü'l Haleb min Tarihi Haleb*. Dımaşk: el-Me'hedü'l-Fransi bi-Dımaşk, 1968.
- İbnü'l Amîd, Georges el-Mekin. *Ahbarü'l-Eyyûbîyyin*. Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, 1991.
- İbnü'l Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-Kâmil fi't Tarih*. Beyrut: Dar el- Kutub el- İlmiyah, 4. Basım, 2003.
- İbnü'l 'İbri, Ebu'l-Ferec Cemaleddin. *Târihu Muhtasari'd-Düvel*. Lübnan: Darü'r-Raidi'l-Lübnani, 2. Basım, 1994.
- İbnü'l-Verdi, Ebû Hafs Zeynüddin Ömer b. Muzaffer b. Ömer. *Tetimmetü'l-Muhtasar fi Ahbari'l-Beşer = Tarihu İbni'l-Verdi*. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1970.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Harezmsahlar Devleti Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Basım, 1984.
- Karataş, Amber. *Eyyûbî- Harizmşah İlişkileri*. Dicle Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2024.
- Kesir, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b Ömer İbn. *el-Bidâye ve'n-Nihaye*. Beyrut: Mektebetü'l-Maârif, 1981.
- Lotan, Shlomo. "The Battle of La Forbie (1244)and Its Aftermath – Re-Examination of the Military Orders' Involvement in the Latin Kingdom of Jerusalem in the Mid-Thirteenth Century". *Ordines Militares-*. Nicolaus Copernicus University Press, 1. Basım, 2012. <https://www.academia.edu/>
- Makdisi, Ebü'l-Kâsım Şehabeddin Abdurrahman Ebû Şame. *Teracimu Ricali'l-Karneyni's-Sadis ve's-Sabi' = ez-Zeyl ale'r-Ravzateyn*. Beyrut: Dârü'l-Cil, 1974.
- Makrizi, Takıyüddin Ahmed. *Kitabü's Sülûk li-Ma'rifeti Düveli'l Müluk*. Beyrut: Dar el- Kutub el- İlmiyah, 1997.
- Merçil, Erdoğan. *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 8. Basım, 2013.
- Merçil, Erdoğan. "Taştâdâr". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 2011. Erişim 18 Mayıs 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tastdar>

- Müneccimbaşı, Ahmet b. Lütfullah. *Camiü'd Duvel: Selçuklular Tarihi*. çev. Ali Öngül. İzmir: Akademi Kitabevi, 2001.
- Nüveyrî, Ahmed b. Abdulvehhab. *Nihayetü'l-Ereb fi'l-Fünun'î Edeb*. Beyrut: Dar el- Kutub el- İlmiyah, ts.
- Öner, Abdulkirim. "Moğolların Diyarbakır ve el-Cezire Bölgesinde Yaptıkları Zulümler Üzerine Bir İnceleme". *İlk Çağlardan Osmanlıya Diyarbakır*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1. Basım, 2018.
- Özbek, Süleyman. *Türkiye Selçukluları - Eyyubi İlişkileri*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1995.
- Özgüdenli, Osman Gazi. "Moğollar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/225-229. Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi, 2020.
- Paydaş, Kazım. "Moğol İstilasından Sonra Urfa ve Harran Civarına Yerleşen Harzemliler". *Türk Dünyası Araştırmaları* 150 (2004), 155-163.
- Runciman, Steven. *A History of the Crusades: The Kingdom of Jerusalem*. Cambridge: Cambridge University, 1952.
- Runciman, Steven - Işıltan, Fikret. *Haçlı Seferleri Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987.
- Sabri, İfaf. *et-Tarihi ve's Siyasi Devleti Harezmiyye*. Kahire: Müessesetü İhdau li'l-Neşri ve'l-Kevzi', 1998.
- Safedî, Ebü's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh. *Tuhfetü Zevî'l-Elbâb fi Men Hakeme bi-Dımaşk Mine'l-Hulefâ' ve'l-Mülûk ve'n-Nüvvâb*. Dımaşk: Vizaretü's Sekafe, 1996.
- Sallâbî, Ali Muhammed Muhammed. *el-Eyyûbüyyun Ba'de Selahaddin: Dört, Beş, Altı ve Yedinci Haçlı Seferleri*. Beyrut: Da'r el-Marefah, 3. Basım, 2010.
- Selim, Sabri. *el-Etrakü'l-Harezmiyyun fi's-Şarki'l-Edna'l-İslâmî*. Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, 2000.
- Sıbt İbnü'l-Cevzi, Ebu'l-Muzaffer. *Mira'tü'z Zaman fi Tevarihi'l A'yan*. Dımaşk: Darü Risaleti'Alemiyye, 1. Basım, 2013.
- Stevenson, W.B. *The Crusaders In The East*. Cambridge: Cambridge University Press, 1907.
- Şeşen, Ramazan. "Davide ve İsbiteriyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 9/19-21. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 1994.
- Şeşen, Ramazan. *Eyyûbîler*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2012.
- Şeşen, Ramazan. "Hitfîn Savaşı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 18/165-167. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Şeşen, Ramazan. *Selahaddin'den Baybars'a: Eyyûbîler- Memlûkler (1193-1260)*. İstanbul: İSAR Vakfı Yayınları, 2007.
- Taneri, Aydın. "Celâleddîn Hârizmşâh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/248-250. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 1997.
- Taneri, Aydın. *Harezşahlar*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 1. Basım, 2019.
- Taneri, Aydın. "Hârizmşahlar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 16. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 1997.
- Turan, Osman. *Selçuklular Döneminde Türkiye*. İstanbul: Turan Neşriyat, 1971.
- Ünal, Mehmet Ali. XVI. *Yüzyılda Harput Sancağı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989.
- Yakut el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh. *Mu'cemü'l-Büldân*. Beyrut: Dar Sadr, 1995.
- Yorulmaz, Osman. *Geçmişten Günümüze Kanglı Türkleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2012.

- Yürekli, Tülay. “el-Melikü’s Salih Hizmetinde Harizmşahlar”. *Turkish Studies* 12/26 (2017), 255-265.
<https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.12570>
- Zehebi, Hafız. *el-İber fi Haberi men Ğaber*. Beyrut: Dar el- Kutub el- İlmiyah, 1985.
- “Tarihi Yapı”. Erişim 28 Ocak 2024. <http://samsat.gov.tr/tarihi-yapi>